

ความรู้และภูมิปัญญาท้องถิ่น ในการจัดการป่าชายเลน บ้านบางดิบ

ความรู้และภูมิปัญญาท้องถิ่น
ในการจัดการป่าชายเลน
บ้านบางดิบ

คำนำ

บ้านบางติบ ตำบลบางวัน อำเภอกระบุรี จังหวัดพังงา ได้รับการคัดเลือกเป็นพื้นที่ศึกษาองค์ความรู้และภูมิปัญญาท้องถิ่นในการจัดการปายายเลน จากกรมทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่ง ในปี 2551 โดยมีคณะนักวิจัยจากสถาบันสิ่งแวดล้อมไทยเป็นผู้ดำเนินการศึกษาร่วมกับผู้นำ “กลุ่มบริหารจัดการทรัพยากรชุมชนบ้านบางติบ” โดยมีสมาชิกอื่นๆ ในชุมชนบ้านบางติบร่วมให้ข้อมูล

ในการศึกษาได้มีการสำรวจข้อมูลโดยใช้แบบสอบถาม การสัมภาษณ์ การประชุมกลุ่มย่อย และการสังเกตสถานการณ์จริง ในที่สุดรวบรวมความรู้และภูมิปัญญาท้องถิ่นไว้ 4 หมวด ได้แก่ **ความรู้ด้านระบบนิเวศปายายเลน การใช้ประโยชน์จากทรัพยากรปายายเลน การจัดการและฟื้นฟูปายายเลน และ การพัฒนากลุ่มและองค์กรชุมชน** รวมทั้งนำเสนอการสืบสานภูมิปัญญาของท้องถิ่น ซึ่งชุมชนบ้านบางติบต้องการให้มีการบันทึกองค์ความรู้และภูมิปัญญาท้องถิ่นเหล่านี้ เพื่อจะเป็นประโยชน์ต่อการนำไปใช้และมีให้สูญหายไป มีการถ่ายทอดไปสู่คนรุ่นหลัง และ เพื่อเผยแพร่ให้ผู้สนใจได้นำไปปรับใช้ต่อไป

กันยายน 2551

สารบัญ

1. ข้อมูลทั่วไป	1
ประชากรและสังคม	2
เศรษฐกิจ	4
ทรัพยากรธรรมชาติและป่าชายเลน	6
รูปแบบการใช้ประโยชน์ป่าชายเลน	7
ความคิดเห็นในการจัดการป่าชายเลน	8
2. ความรู้ด้านระบบนิเวศป่าชายเลน	11
ความรู้เรื่องน้ำขึ้น-น้ำลง	12
ปัญหากับการพึ่งพิงระบบนิเวศป่าชายเลน	13
ปลากะบอก เตียบโตและหูกินในป่าชายเลน	16
3. การฟื้นฟูและรักษาป่าชายเลน	17
หลักศานากับการอนุรักษ์ป่าชายเลน	17
การปลูกฟื้นฟูป่าชายเลนเสื่อมโทรม	19
การดูแลป่าชายเลนโดยการตัดสาาง	19
การแบ่งเขตการใช้ประโยชน์และกฎระเบียบ	20
การเฝ้าระวังป่าชายเลน	21
4. การใช้ประโยชน์จากทรัพยากรป่าชายเลน	23
สมุนไพรรในป่าชายเลน	23
การจับสัตว์น้ำอย่างยั่งยืน	27
เส้นทางเดินศึกษาธรรมชาติ	31
5. การพัฒนากลุ่มและองค์กรชุมชน	33

6. การสืบสานความรู้และภูมิปัญญาท้องถิ่น 37

การใช้องค์ความรู้และภูมิปัญญาท้องถิ่นในการจัดการทรัพยากรป่าชายเลน 37

ทิศทางการพัฒนาชุมชน 39

ภาคผนวก ก สรุปผลสำรวจความคิดเห็นชุมชนบ้านบางดิบ 41

ตารางที่ 1 ร้อยละของผู้ตอบสัมภาษณ์ จำแนกตามลักษณะทางประชากร และสังคม 41

ตารางที่ 2 ร้อยละของผู้ตอบสัมภาษณ์ จำแนกตามรูปแบบการใช้ประโยชน์จากป่าชายเลน 42

ตารางที่ 3 ร้อยละของผู้ตอบสัมภาษณ์ จำแนกตามทัศนคติและการมีส่วนร่วมร่วมจัดการป่าชายเลน 43

ตารางที่ 4 ร้อยละของผู้ตอบสัมภาษณ์ จำแนกตามทัศนคติและการใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นในการจัดการป่าชายเลน 45

ภาคผนวก ข สมุนไพรในป่าชายเลนบ้านบางดิบ 47

1. รู้จักบ้านบางดิบ

บ้านบางดิบ ตำบลบางวัน อำเภอดุสิตบุรี ตั้งอยู่ห่างจากองค์การบริหารส่วนตำบลบางวัน ประมาณ 3 กิโลเมตร และห่างจากที่ว่าการอำเภอดุสิตบุรี ประมาณ 16 กิโลเมตร มีพื้นที่ทั้งหมด 28,400 ไร่ เดิมชาวบ้านเรียกบริเวณที่ตั้งหมู่บ้านว่า “บ้านบางดิบหรือบ้านบางติด” เนื่องจากมีพื้นที่ ทั้งที่เป็นป่าบกและพื้นที่ทางทะเล ซึ่งติดต่อกับทะเลอันดามัน และมีป่าชายเลนเป็นแนวกว้างเนื้อที่ ประมาณ 6,000 ไร่

ลักษณะภูมิอากาศในบริเวณนี้เป็นแบบมรสุมเขตร้อน ได้รับอิทธิพลของลมมรสุมตะวันตกเฉียงใต้และลมมรสุมตะวันออกเฉียงเหนือ ทำให้มีฝนตกเกือบตลอดทั้งปี โดยสามารถแบ่งออกเป็น 2 ฤดูกาล คือ ฤดูร้อนและฤดูฝน **ฤดูร้อน** เริ่มตั้งแต่เดือนมกราคม-เมษายน เป็นช่วงที่ได้รับอิทธิพลของลมมรสุมตะวันออกเฉียงเหนือ ที่พัดผ่านอ่าวไทยเข้าสู่ชายฝั่งตะวันออก จึงทำให้ชายฝั่งตะวันตกมีฝนตกน้อย แต่เนื่องจากบ้านบางดิบตั้งอยู่ใกล้ทะเลฤดูร้อนจึงไม่ร้อนมาก อุณหภูมิเฉลี่ยตลอดปี ประมาณ 27.2 องศาเซลเซียส **ฤดูฝน** เริ่มประมาณเดือนพฤษภาคม-ธันวาคม ได้รับอิทธิพลจากลม

มรสุมตะวันตกเฉียงใต้ ที่พัดผ่านมหาสมุทรอินเดีย เข้าสู่ชายฝั่งทะเลทางภาคใต้ ทำให้มวลอากาศมีความชื้นสูง และมีฝนตกชุก ปริมาณฝนเฉลี่ยตลอดปี 3,607.6 มิลลิเมตร มีฝนตกเฉลี่ย 199 วันต่อปี โดยมีฝนตกมากที่สุดในช่วงเดือนกันยายน

ประชากรและสังคม

ชาวบ้านกลุ่มแรกที่อพยพเข้ามาตั้งถิ่นฐานที่บ้านบางดิบ มาจากจังหวัดนครศรีธรรมราช พังงา และภาคอีสานตั้งแต่ปี 2510 โดยเริ่มก่อตั้งเป็นหมู่บ้านเป็นทางการเมื่อปี 2524 ในช่วงแรกชาวบ้านจะประกอบอาชีพตัดหวาย หาของป่า และทำประมง เนื่องจากพื้นที่มีความอุดมสมบูรณ์ด้วยทรัพยากร ทั้งทางบกและทางทะเล

สำหรับที่มาของชื่อบางดิบ ชาวบ้านกลุ่มหนึ่งเชื่อว่ามาจากชื่อ “หอยดิบ” ซึ่งเป็นหอยนางรมชนิดหนึ่งที่พบอยู่ทั่วไปในบริเวณทะเลบ้านบางดิบ โดยชาวบ้านกลุ่มแรกๆ ที่เข้ามาอาศัยได้กะเทาะหอยดิบเป็นอาหาร ส่วนอีกกลุ่มหนึ่งเชื่อว่าเพี้ยนมาจาก “บ้านบางติด” เนื่องจากในอดีตเป็นเส้นทางสัญจรทางทะเลเพื่อขนถ่ายแร่ดีบุกจากเขาเยาผ่านเส้นทางท่าเรือที่ใช้ในปัจจุบัน เรือที่เข้ามาจะติดเกยตื้นเป็นประจำ จนคนเรียกกันว่า บ้านบางติด

ปัจจุบันบ้านบางดิบมีจำนวนหลังคาเรือนทั้งสิ้น 186 ครัวเรือน มีประชากรรวมทั้งสิ้น 802 คน แบ่งเป็นชาย 403 คน หญิง 399 คน โดยมีประชากรที่อยู่ในวัยแรงงาน (อายุ 15 ถึง 60 ปี) จำนวน 491 คน คิดเป็นร้อยละ 61.2 (ข้อมูล จปฐ. ปี 2551)

ผู้นำเป็นทางการของบ้านบางดิบที่มาจากการเลือกตั้ง ได้แก่ ผู้นำฝ่ายปกครองหรือผู้ใหญ่บ้านซึ่งมีมาตั้งแต่ปี 2524 และผู้นำทางการเมืองท้องถิ่นหรือสมาชิกองค์การบริหารส่วนตำบล บางวัน จำนวน 2 คน นอกจากนี้ ยังมีผู้นำทางศาสนาอิสลามที่ได้รับความเคารพนับถือ จากชาวบ้าน เนื่องจากส่วนใหญ่นับถือศาสนาอิสลาม

ชาวบ้านบางดิบมีการรวมกลุ่มทำกิจกรรมต่างๆ ทั้งทางด้านอาชีพ สิ่งแวดล้อม และพัฒนาคุณภาพชีวิตหลายกลุ่มด้วยกัน โดยกลุ่มที่มีบทบาทสำคัญได้แก่ **กลุ่มสตรีอาสาพัฒนา** ก่อตั้งเมื่อปี 2543 เป็นการรวมตัวกันของกลุ่มแม่บ้าน ได้รับการสนับสนุนจากสำนักงานพัฒนาชุมชนอำเภอคูระบุรี และองค์การบริหารส่วนตำบลบางวัน ปัจจุบันมีสมาชิกจำนวน 55 คน มีเงินออมของกลุ่มประมาณ 350,000 บาท **กลุ่มพัฒนาสวนสงเคราะห์การทำสวนยางบ้านบางดิบ** ก่อตั้งเมื่อปลายปี 2545 ปัจจุบันมีจำนวนสมาชิก 100 คน ทำกิจกรรมการพัฒนาอาชีพสวนยาง ได้แก่ การจัดซื้อปุ๋ยและเครื่องมือในการทำสวนยางเพื่อจำหน่ายให้แก่สมาชิกในราคาย่อมเยา และการอบรมให้ความรู้ต่างๆ โดยได้รับการติดตามผลและสนับสนุนการดำเนินงานจากสำนักงานกองทุนสวนยาง และ**กลุ่มสัจจะออมทรัพย์** ก่อตั้งเมื่อปี 2546 จำนวนสมาชิก 85 คน มีเงินออมประมาณ 119,021 บาท ได้รับการสนับสนุนโดยพัฒนาชุมชนอำเภอคูระบุรี และธนาคารออมสินสาขาคูระบุรี

ส่วน **กลุ่มบริหารจัดการทรัพยากรชุมชนบ้านบางดิบ** ก่อตั้งเมื่อปี 2546 เป็นการรวมตัวกัน เพื่อทำกิจกรรมเกี่ยวกับการฟื้นฟู และอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติของชุมชน ทั้งป่าชายเลนและป่าต้นน้ำ โดยมีกิจกรรมทั้งการฟื้นฟู พื้นที่ป่าที่ถูกทำลายจากการสัมปทาน การจัดชุดลาดตระเวนเพื่อ

เฝ้าระวังการทำประมงทำลายล้าง และการลักลอบล่าสัตว์ป่า การสำรวจสภาพป่า การจัดทำแนวเขต และแบ่งเขตการใช้ประโยชน์ การพัฒนาศูนย์เรียนรู้ของชุมชน รวมถึงการเข้าร่วมในการวิจัย เพื่อหาแนวทางแก้ปัญหา เกี่ยวกับทรัพยากรของชุมชน กลุ่มได้รับการสนับสนุนการดำเนินงานจากหน่วยงานต่างๆ ทั้งภาครัฐและภาคเอกชน

นอกจากนี้ ยังมีกลุ่มชุมชนหอยนางรม กลุ่มเยาวยชน กลุ่มเพาะเลี้ยงสัตว์น้ำชายฝั่ง กลุ่มผู้ใช้น้ำ ซึ่งก่อตั้งขึ้นเพื่อตอบสนองความต้องการพัฒนาของชาวบ้านในชุมชน โดยส่วนใหญ่ได้รับการสนับสนุนจากทั้งหน่วยงานภาครัฐ โดยภายหลังที่ชุมชนได้รับผลกระทบจากภัยพิบัติสึนามิ เมื่อปลายปี 2547 จึงได้มีหน่วยงานภายนอกที่ส่วนใหญ่เป็นองค์กรเอกชนเข้ามาสนับสนุนการฟื้นฟูคุณภาพชีวิต ทำให้มีการรวมกลุ่มกัน อาทิ กลุ่มฟื้นฟูอาชีพ และกลุ่มเลี้ยงแพะ ซึ่งได้อาศัยพื้นฐานความเป็นปึกแผ่นทางสังคมของชุมชน ทำให้กลุ่มต่างๆ ยังคงดำเนินไปได้ด้วยดี

เศรษฐกิจ

ระยะแรกของการมาตั้งถิ่นฐาน ชาวบ้านบางต๊อบมีอาชีพหลัก คือ การทำประมงพื้นบ้าน เนื่องจากการประกอบอาชีพทางเกษตรกรรมยังไม่สามารถให้ผลผลิตได้ ประกอบกับสภาพพื้นที่ตั้งของหมู่บ้านอยู่ติดกับทะเลและป่าชายเลน ซึ่งเป็นแหล่งทรัพยากรที่สำคัญของชุมชน อย่างไรก็ตาม ชาวบ้านบางต๊อบกลับไม่นิยมตัดไม้โกงกางมาทำบ้านเรือน หรือเครื่องมือเครื่องใช้ต่างๆ เนื่องจากที่ตั้งหมู่บ้านมีบริเวณติดกับป่าบกที่อุดมสมบูรณ์ด้วย

ปัจจุบันอาชีพสำคัญของชาวบ้านบางตึก คือ การตกปูดำ ซึ่งในอดีต (ประมาณ 30 ปีที่แล้ว) ปูดำราคา กิโลกรัมละ 7 บาท ในแต่ละวันชาวบ้านจะตกปูดำได้ 5-10 กิโลกรัม/คน ถือว่าเป็นรายได้ที่ดีมาก โดยได้มีการพัฒนาอุปกรณ์และเครื่องมือตามยุคสมัย ราคาปูดำในปัจจุบันเฉลี่ย กิโลกรัมละ 100-150 บาท หลังจากปี 2535 เป็นต้นมา อาชีพการหาปูดำก็ค่อยๆ เปลี่ยนแปลงไป เนื่องจากการลดลงของจำนวนปูดำ ด้วยสาเหตุหลายประการ ชาวบ้านจึงได้หันไปประกอบอาชีพประมงอื่นๆ ที่มีความหลากหลายมากขึ้น เช่น การวางอวนปลากระบอก การวางอวนปู ลอบปู ลอบปลาเก๋า และการเลี้ยงปลา เลี้ยงหอยในกระชัง เป็นต้น

ยางพารา สวนปาล์มน้ำมัน สวนผลไม้ และสวนมะม่วงหิมพานต์ อาชีพเกษตรกรรม เป็นอาชีพที่ไม่มีรายได้ตลอดทั้งปี ชาวบ้านบางตึกจึงยังต้องประกอบอาชีพประมงพื้นบ้านเป็นอาชีพเสริม โดยเฉพาะในช่วงหน้าฝนที่ไม่สามารถกรีดยางพาราได้ ซึ่งจากข้อมูลแผนชุมชนปี 2551 บ้านบางตึกมีผลิตภัณฑ์มวลรวมของหมู่บ้านเท่ากับ 25,440,000 บาท เฉลี่ยต่อคนต่อปีเท่ากับ 37,636 บาท ในขณะที่มีครัวเรือนที่มีรายได้เฉลี่ยสูงกว่าเกณฑ์ จปฐ. (23,000 บาท/คน/ปี) จำนวน 179 ครัวเรือน คิดเป็นร้อยละ 96.2 และครัวเรือนที่มีรายได้ต่ำกว่าเกณฑ์ จปฐ. จำนวน 7 ครัวเรือน คิดเป็นร้อยละ 3.8

ทรัพยากรธรรมชาติ

บ้านบางดิบ ส่วนใหญ่เป็นที่ราบสลับเนินเขา และพื้นที่เกษตรกรรม มีภูเขาสูงตั้งอยู่ทางทิศเหนือ ซึ่งยังคงเป็นป่าที่อุดมสมบูรณ์ เป็นต้นน้ำของห้วยและคลองต่างๆ ที่ไหลผ่านชุมชน รวมถึงเป็นแหล่งน้ำ สำหรับการผลิตน้ำประปาภูเขา ที่ใช้บริโภคในชุมชน ทิศตะวันตกเป็นชายฝั่งทะเล มีลักษณะเป็นอ่าวสลับกับป่าชายเลน

ทรัพยากรธรรมชาติที่สำคัญของบางดิบ ได้แก่ ทรัพยากรป่าไม้ ทั้งป่าบก ป่าชายเลนและแหล่งหญ้าทะเล ซึ่งในอดีตมีความอุดมสมบูรณ์มาก โดยเฉพาะป่าชายเลนเป็นทั้งแหล่งอาหารและแหล่งรายได้ที่สำคัญของชุมชน โดยในปี 2520 มีการอนุญาตสัมปทานป่าชายเลนบริเวณหมู่บ้านโดยไม่มีแนวเขตที่ชัดเจน ส่งผลให้ป่าชายเลนในบางดิบถูกทำลาย จนทำให้ป่าเสื่อมโทรมอย่างมาก บางแปลงลดเหลือแต่ตอ นอกจากนี้ ชาวบ้านเองก็มีการระเบิดปลา การทำอวนลาก อวนรุน อวนกระทุ้งน้ำ ส่งผลให้สัตว์น้ำขนาดเล็กถูกกวาดเรียบ ทำให้ทรัพยากรในชุมชนอยู่ในขั้นวิกฤต ต่อมาในปี 2539 ป่าชายเลนหมดสัมปทาน แกนนำชุมชนได้ประสานงานกับสถานีพัฒนาทรัพยากรป่าชายเลนที่ 17 ในการขอพื้นที่ป่าชายเลนให้ชุมชนมาเป็นผู้ดูแลและฟื้นฟูเอง โดยได้จัดตั้งกลุ่มบริหารจัดการทรัพยากรชุมชนบ้านบางดิบขึ้นเมื่อ ปี 2546

แม้จะได้รับการปลูกฟื้นฟูโดยชุมชนมาอย่างต่อเนื่อง แต่สภาพพื้นที่ป่าชายเลนของบ้านบางดิบในปัจจุบันยังมีความหนาแน่นน้อย บางพื้นที่ยังมีสภาพเสื่อมโทรม แม้มีความหลากหลายของชนิดพันธุ์พืช เช่น โกงกางใบเล็ก โกงกางใบใหญ่ แสม ตะบูน ถั่วดำ มุตา ปรงทะเล หญ้าคาทะเล เป็นต้น แต่ยังเป็นเพียงไม้เกิดใหม่ในระยะไม่กี่ปี และอยู่ในลักษณะที่เบาบางมาก ทำให้แสงแดดส่องลงมาถึงพื้นได้มากกว่าปกติ ส่งผลต่อสัตว์น้ำที่อาศัยอยู่ในป่าชายเลน ทำให้ชาวบ้านจับสัตว์น้ำได้ลดลงและมีผลกระทบต่อรายได้ เนื่องจากชาวบ้านมีการประกอบอาชีพประมงพื้นบ้านหมุนเวียนกันตลอดทั้งปี

รูปแบบการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรป่าชายเลน

ป่าชายเลนบ้านบางดิบ มีพื้นที่ 6,000 ไร่ ซึ่งชุมชนมีกิจกรรมการปลูกฟื้นฟูป่าชายเลนที่เสื่อมโทรม จากการทำสัมปทานป่าชายเลนเพื่อเผาถ่าน มาตั้งแต่ปี 2540 บางโอกาสมีนักเรียนโรงเรียนบ้านบางดิบเข้าร่วมด้วย และมีการจัดตั้งชุดเฝ้าระวังการจับสัตว์น้ำผิดกฎหมาย ทุกเดือน รวมถึงการเฝ้าระวังการบุกรุก หรือล่าสัตว์

บริเวณป่าต้นน้ำเป็นระยะๆ นอกจากนี้ บริเวณป่าบกยังเป็นที่ตั้งของโครงการประปาภูเขาของหมู่บ้าน

ปัจจุบัน นอกจากการดูแลทรัพยากรธรรมชาติแล้ว ชุมชนยังมีการรวมกลุ่มในการพัฒนา อาชีพ การพัฒนาในด้านต่างๆ และกองทุนด้านการเงิน โดยมีหน่วยงานภายนอก ทั้งภาครัฐและ ภาคเอกชน เข้ามาให้การสนับสนุนการดำเนินงานอย่างหลากหลาย

จากการสัมภาษณ์ และการสอบถามผู้นำชุมชน พบว่า ชาวบ้านบางติบมีการใช้ประโยชน์จาก ทรัพยากรป่าชายเลน เพื่อเป็นแหล่งอาหารมากที่สุด คิดเป็นร้อยละ 56.9 รองลงมาเป็นแหล่ง ประกอบอาชีพ คือ การจับสัตว์น้ำในบริเวณป่าชายเลน ที่มีความหลากหลายของชนิด สามารถ หมุนเวียนได้ทั้งปี ซึ่งมีทั้งที่ประกอบเป็นอาชีพหลัก และอาชีพเสริมหลังจากการทำเกษตร โดยมี บางครอบครัวที่มีการนำไม้ในป่าชายเลนมาใช้ประโยชน์ในครัวเรือน แต่ใช้เพียงปีละ 1-2 ครั้งเท่านั้น

ความพร้อม/ความคิดเห็นของชุมชนต่อการจัดการป่าชายเลน

ชาวบ้านบางติบ เห็นว่าป่าชายเลนมี ประโยชน์ในการเป็นแหล่งอาหารมากที่สุด คิดเป็น ร้อยละ 24.30 รองลงมาเห็นว่า มีประโยชน์ในการ เป็นแหล่งเพาะเลี้ยงสัตว์น้ำวัยอ่อน ร้อยละ 18.2 เป็นแหล่งสร้างอาชีพและรายได้ร้อยละ 17.5 เป็น ที่กำบังคลื่นลมร้อยละ 17.2 และเป็นแหล่ง ท่องเที่ยวร้อยละ 10.7 โดยมีผู้ที่เห็นว่าป่าชายเลน มีประโยชน์เป็นแหล่งเชื้อเพลิง ในการหุงต้ม เผา

ถ่านและฟืนเพียงร้อยละ 6.3 ซึ่งสอดคล้องกับรูปแบบการใช้ประโยชน์ จากทรัพยากรป่าชายเลน ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น นอกจากนี้ ยังสอดคล้องกับความคิดเห็นต่อความสำคัญของป่าชายเลนที่มีต่อการประกอบอาชีพ และการดำรงชีวิตของครอบครัวที่เห็นว่ามีค่าสำคัญมากคิดเป็นร้อยละ 36.9 ซึ่งมีอัตราส่วนที่ใกล้เคียงกับครอบครัวที่เห็นว่ามีค่าสำคัญปานกลางร้อยละ 40.9 ซึ่งผู้ที่เห็นว่ามีค่าสำคัญปานกลางส่วนใหญ่ไม่ได้ประกอบอาชีพที่เกี่ยวข้องกับป่าชายเลน

ทัศนคติของชาวบ้านบางตำบลเกี่ยวกับปัญหาของทรัพยากรป่าชายเลนของชุมชน พบว่า ผู้ตอบสัมภาษณ์ร้อยละ 61.7 เห็นว่าชุมชนยังมีปัญหาเกี่ยวกับทรัพยากรป่าชายเลน โดยเฉพาะการใช้เครื่องมือหรือวิธีการทำประมงแบบทำลายล้างจากคนนอกพื้นที่ เช่น การใช้ยาเบื่อเมา การใช้ฉนวนกระทุ้งน้ำ ซึ่งมีผลกระทบต่อการจับสัตว์น้ำของคนในชุมชน แต่ยังมีส่วนหนึ่งร้อยละ 33.8 ที่เห็นว่าชุมชนไม่มีปัญหาเกี่ยวกับทรัพยากรป่าชายเลน อย่างไรก็ตาม ผู้ตอบสัมภาษณ์ส่วนใหญ่ร้อยละ 86.8 มีความเห็นสอดคล้องกันว่าชุมชนควรมีกิจกรรมด้านการอนุรักษ์ต่อไป และร้อยละ 90.40 เห็นว่าชุมชนบางตำบลมีศักยภาพในการจัดการป่าชายเลนของชุมชนได้เอง นอกจากนี้ ยังเห็นว่าสมาชิกทุกคนในชุมชนควรเป็นผู้ที่มีบทบาทในการดูแลและจัดการทรัพยากรป่าชายเลนในชุมชนมากที่สุด คิดเป็นร้อยละ 34.1 รองลงมาเห็นว่าควรเป็นบทบาทผู้นำชุมชน และผู้ใช้ประโยชน์จากทรัพยากรป่าชายเลน คิดเป็นร้อยละ 25.0 และ 15.9 ตามลำดับ

ผู้ตอบสัมภาษณ์ร้อยละ 99.3 ทราบว่ามีกิจกรรมเกี่ยวกับการอนุรักษ์ป่าชายเลนในชุมชน และเกือบทุกคนที่ทราบเคยเข้าร่วมในกิจกรรมการอนุรักษ์ เช่น ปลูกป่าทั้งปลูกป่าเพิ่มและปลูกเสริม การตัดสาางป่า และการเผ่าะวัง โดยผู้ที่มีบทบาทในการอนุรักษ์ป่าชายเลนมากที่สุด คือ หัวหน้าครอบครัว คิดเป็นร้อยละ 45.7 รองลงมาคือภรรยา/สามี คิดเป็นร้อยละ 34.9 (รายละเอียดในภาคผนวก ก)

2. ความรู้ท้องถิ่นเรื่องระบบนิเวศป่าชายเลน

ป่าชายเลนบ้านบางติบ มีเนื้อที่ประมาณ 6,000 ไร่ มีพันธุ์ไม้ป่าชายเลนประมาณ 30 กว่าชนิด โดยชุมชนบางติบได้แบ่งพื้นที่ป่าชายเลนตามลักษณะการใช้ประโยชน์ออกเป็น 4 เขต ได้แก่

- 1) **เขตป่าชายเลนเพื่อการฟื้นฟู** เนื้อที่ประมาณ 3,000 ไร่ เป็นพื้นที่ป่าชายเลนที่ถูกทำลายจากการสัมปทานไม้เพื่อเผาถ่าน ซึ่งจากการสำรวจของชุมชน พบมีพันธุ์ไม้ทั้งที่เป็นไม้ชั้นบน เช่น โกงกางใบใหญ่ โกงกางใบเล็ก พังกาหัวสุม ตะบูนขาว ตะบูนดำ และพันธุ์ไม้ชั้นล่าง เช่น เหงือกปลาหมอ ประทุษฯ ลำมะงา เติบมีอนาง โดยไม่ค่อยพบมีสัตว์น้ำวัยอ่อนเข้าไปอาศัยในพื้นที่
- 2) **เขตป่าชายเลนเพื่อการอนุรักษ์** เนื้อที่ประมาณ 1,300 ไร่ เป็นพื้นที่ป่าชายเลนที่มีความอุดมสมบูรณ์ไปด้วยพันธุ์ไม้ชั้นบนและพันธุ์ไม้ชั้นล่าง พบพันธุ์ไม้หลากหลายชนิด อยู่ปะปนกันค่อนข้างหนาแน่น มีสัตว์น้ำวัยอ่อนเข้ามาอาศัยเป็นจำนวนมาก เช่น ลูกกุ้ง ลูกปลากระพงแดง ลูกปูดำ หอยก้น หอยสังข์หวานหรือหอยหลักควาย

- 3) **เขตป่าชายเลนเพื่อการใช้สอย** เนื้อที่ประมาณ 1,700 ไร่ พบพันธุ์ไม้จำพวกเสม ถั่วดำ และตะบูนจำนวนมาก ซึ่งชุมชนใช้ประโยชน์ในการทำคอกแพะ คอกเปิดและไก่ เครื่องมือประมง กรงนก เป็นต้น
- 4) **เขตป่าชายเลนเพื่อการศึกษาวิจัย** เนื้อที่ประมาณ 1,700 ไร่ เป็นพื้นที่ป่าชายเลนที่มีความอุดมสมบูรณ์ไปด้วยพันธุ์ไม้ชั้นบนและพันธุ์ไม้ชั้นล่าง เป็นแหล่งที่พบสัตว์ทะเลหน้าดินขนาดใหญ่ เช่น ปูแสม ปูก้ามดาบ แม่น้หอย หอยต่างๆ และสัตว์หน้าดินขนาดเล็ก เช่น ไข่เตี้นทะเล หนอนทะเล ตัวอ่อนสัตว์น้ำ

องค์ความรู้และภูมิปัญญาด้านระบบนิเวศป่าชายเลนบ้านบางติบ เป็นความรู้ที่เกี่ยวข้องกับพันธุ์สัตว์ที่มีความสัมพันธ์กับระบบนิเวศของป่าชายเลนอย่างมาก และเป็นสัตว์น้ำเศรษฐกิจที่สร้างรายได้แก่ชุมชน นอกจากนี้ ชุมชนยังมีองค์ความรู้ที่เกี่ยวข้องกับระบบธรรมชาติซึ่งชุมชนต้องพึ่งพาในการประกอบอาชีพประมงพื้นบ้าน ซึ่งองค์ความรู้ดังกล่าวมีทั้งที่เป็นความรู้จากการถ่ายทอดมาจากบรรพบุรุษ ความรู้ที่ได้จากประสบการณ์ในการประกอบอาชีพ และความรู้ที่มาจากภายนอกซึ่งชุมชนจะมีการปรับใช้ไปตามสถานการณ์และพัฒนาการของชุมชน

ความรู้เรื่องน้ำขึ้น-น้ำลง

ชุมชนบ้านบางติบอาศัยการนับวันข้างขึ้นข้างแรม ในการคำนวณเวลาน้ำขึ้น-น้ำลง โดยการขึ้นลงของน้ำทะเลแบ่งได้เป็น 2 ช่วง ได้แก่ น้ำตาย คือ ช่วงวันที่มีระดับน้ำทะเลขึ้นลงสูงสุดและต่ำสุดอยู่ในระดับที่ใกล้เคียงกัน หรือขึ้นลงน้อยมาก ซึ่งจะอยู่ในช่วงประมาณ 6-10 ค่ำ ส่วนช่วงน้ำเป็น คือ

ช่วงวันที่มีระดับน้ำทะเลขึ้นสูงสุดและลงต่ำสุดอยู่ในระดับที่ต่างกันมาก หรือน้ำแห้งมาก ซึ่งจะอยู่ในช่วง 11-5 ค่ำ โดยการขึ้นลงของน้ำทะเลบ้านบางติบจะขึ้นลงวันละ 2 ครั้ง แต่แต่ละครั้งห่างกันประมาณ 12-13 ชั่วโมง โดยมีระยะเวลาที่ขึ้นสูงสุดประมาณ 2 ชั่วโมง จากนั้นน้ำทะเลจึงจะเริ่มลงและใช้เวลาประมาณ 4 ชั่วโมงน้ำทะเลจึงลดลงต่ำสุด ซึ่งในแต่ละวันช่วงเวลาที่น้ำขึ้นสูงสุดจะมีช่วงเวลาที่ห่างกันประมาณ 1.30-2 ชั่วโมง เช่น 5 ค่ำ น้ำทะเลขึ้นสูงสุดเวลาประมาณ 12 นาฬิกา และเริ่มลงในเวลาประมาณ 14 นาฬิกา ดังนั้น 6 ค่ำน้ำทะเลจะขึ้นสูงสุดเวลาประมาณ 14 นาฬิกา และเริ่มลงในเวลาประมาณ 16 นาฬิกา เป็นต้น

องค์ความรู้ในเรื่องน้ำขึ้นน้ำลงของบ้านบางติบได้มาจากการสืบทอดมาจากบรรพบุรุษ และการสังเกตจากประสบการณ์โดยตรงในการประกอบอาชีพประมงพื้นบ้าน ที่ต้องมีการหมุนเวียนชนิดสัตว์น้ำที่จับตามช่วงเวลาการขึ้นลงของน้ำทะเล ซึ่งส่วนใหญ่วันที่อยู่ช่วง “น้ำเป็น” จะเป็นวันที่เหมาะสมในการทำการประมงพื้นบ้าน เนื่องจากมีช่วงที่น้ำแห้งมากและมีกระแสน้ำขึ้นลงของน้ำที่แรง

ปูดำกับการฟังกึงระบบนิเวศป่าชายเลน¹

ปูดำ เป็นปูทะเลชนิดหนึ่ง ที่มีรสชาติอร่อย คนนิยมบริโภค ทำให้มีราคาสูง ในอดีตพบมากในบริเวณป่าชายเลนของบ้านบางติบ ปูดำจึงเป็นสัตว์น้ำที่เป็นแหล่งรายได้ที่สำคัญของชาวบ้าน ปูดำจะอาศัยเฉพาะบริเวณที่เป็นป่าชายเลนที่บ หรือมีรากโกงกางขึ้นหนาแน่น และชอบอยู่ในบริเวณที่มีเลนมากๆ โดยจะไม่พบอยู่ในบริเวณที่เป็นเลนปนทรายหรือหาดทรายเลย ปูดำที่มีอายุน้อยจะมีสีกระดองเป็นสีดำทั้งตัว ส่วนปูที่อายุมาก หรือ “ปูแก่” กระดองจะมีสีแดงเข้ม ซึ่งเนื้อปูแก่จะมีรสขม

¹ ข้อมูลเพิ่มเติมจากการบันทึกข้อมูลของคณะวิจัยท้องถิ่นในโครงการศึกษาแนวทางการเพิ่มปริมาณปูดำฟังกึงระบบนิเวศป่าโกงกางแบบยั่งยืนบ้านบางติบ จ.พังงา

ปูดำกินทั้งซากสัตว์และใบไม้ที่ร่วงหล่นในป่าชายเลนเป็นอาหาร จึงเป็นสัตว์ที่มีความสำคัญต่อระบบนิเวศป่าชายเลน ปูดำจะลอกคราบในช่วงน้ำตาย (6-10 ค่ำ) โดยปูดำเพศผู้จะลอกคราบสองช่วงน้ำ (เดือนละสองครั้ง) ส่วนปูเพศเมียจะลอกคราบครั้งเดียว ซึ่งการลอกคราบครั้งหนึ่งปูดำจะมีขนาดใหญ่ขึ้น 1 เซนติเมตร ทำให้ปูดำเพศผู้จะมีการเจริญเติบโตเร็วกว่าเพศเมียหนึ่งเท่าตัว ในขณะที่ปูดำลอกคราบนั่นตัวของปูดำจะนิ่ม เคลื่อนไหวช้าลง และกินอาหารน้อย การลอกคราบคราบของปูดำจะใช้เวลาประมาณ 4 วัน สังเกตได้จากกระดองเริ่มแยกจากเยื่อหุ้มตัว (ชาวประมงเรียกว่าปูสองกระดอง) สีกระดองปูดำจะเริ่มเปลี่ยนจากสีดำเป็นสีเขียวแกมเหลือง สีน้ำตาลอ่อน สีน้ำตาลเข้ม และสีดำในที่สุด ในช่วงลอกคราบเป็นช่วงที่ปูดำอ่อนแอและต้องการแหล่งหลบซ่อนตัว

ในช่วงน้ำตาย นอกจากจะมีการลอกคราบแล้วก็จะมีการผสมพันธุ์ โดยปูดำเพศเมียจะมีระยะพักตัวเพื่อผสมพันธุ์หลังจากการลอกคราบประมาณ 25 วัน จึงไม่ลอกคราบทุกน้ำ การผสมพันธุ์เริ่มจากปูดำเพศผู้มีพฤติกรรม “อ้วนน้อง” คือ เพศผู้จะอ้วนเพศเมียเอาไว้ตั้งแต่เพศเมียเริ่มลอกคราบ จนถึงเพศเมียมีสีกระดองออกเป็นสีน้ำตาลอ่อนๆ จึงปล่อย ซึ่งในช่วงชีวิตของเพศเมียจะออกไข่ได้ 4 ครั้ง ทำให้ปูดำเพศผู้มีช่วงชีวิตที่นานกว่าและมักจะมีขนาดใหญ่กว่าตัวเมีย หลังจากผสมพันธุ์ไม่เกินสองรอบน้ำ (1 เดือน) ปูดำเพศเมียจะมีไข่อ่อนเกิดขึ้นในกระดอง จากนั้นไม่นานจะเห็นมีไข่โผล่ให้เห็นที่ตบปั้งของปูดำ ระยะแรกไข่จะมีสีน้ำตาลอ่อน ซึ่งช่วงนี้ปูดำจะกินอาหารน้อยลงและไม่ลอกคราบอีก จนกระทั่งไข่มีสีน้ำตาลเข้มขึ้น ปูดำเพศเมียจะว่ายน้ำออกไปละลายไข่ (สลัดไข่หรือล้างไข่) ในบริเวณที่มีน้ำทะเลลึกมากกว่า 5 เมตร หรือมีค่าความเค็มประมาณ 25-30 ส่วนต่อพันส่วน (ppt) และไม่ชอบละลายไข่ในบริเวณที่มีอวนลาก อวนรุน อวนกระทุ้งน้ำมารบกวน หลังจากนั้นลูกปูดำจะลอยตามกระแสน้ำกลับเข้ามาเจริญเติบโตในป่าชายเลนต่อไป

จากการวิจัยของนักวิจัยท้องถิ่นบ้านบางดิบ ซึ่งได้รับการสนับสนุนการดำเนินงาน จากสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย สรุปสาเหตุสำคัญที่ทำให้ปริมาณปูดำนลดลง ได้แก่ **ความเสื่อมโทรมของป่าชายเลน** จากการสัมปทานป่าชายเลนเพื่อเผาถ่านของเอกชน และการตัดไม้ใช้สอยของชาวบ้านบางส่วน ทั้งชาวบ้านภายในชุมชนและภายนอกชุมชน ซึ่งเป็นการทำลายที่อยู่อาศัยและแหล่งหลบภัยของปูดำ รวมถึงวิธีการตัดสางเพื่อให้ต้นโกงกางตรง และโตเร็วของหน่วยงานราชการ ซึ่งจะตัดและริดกิ่งออกทั้งหมดและทิ้งกองสุมไว้ในป่า วิธีการนี้มีผลให้แดดส่องถึงพื้นป่ามากเกินไป และกิ่งไม้ที่กองสุมจะทับถมกันเน่าเปื่อยอยู่ในน้ำ ทำให้อุณหภูมิของน้ำสูงขึ้น จนปูดำไม่สามารถอาศัยได้ ซึ่งชาวบ้านสังเกตจากหากทิ้งปูดำที่ติดหยองตากแดดไว้นานเกินไปปูดำจะตายง่ายมาก **การประกอบอาชีพประมงผิดวิธี** ทั้งการใช้ยาเบื่อปลาที่มีผลต่อสัตว์น้ำทั่วไปแล้วยังตกค้างอยู่ในน้ำและดินเลน รวมถึงการใช้เครื่องมือประมงบางประเภท เช่น ลอบพับหรือไซพับที่ใช้วนตาถี่มากมาดักปูดำ ทำให้ปูดำที่มีขนาดเล็กเข้าไปแล้วออกมาไม่ได้ และ**การปล่อยน้ำเสียของบ่อเลี้ยงกุ้ง** ลงในคลองบางดิบ ซึ่งจากการสังเกตของชาวบ้าน พบว่า ช่วงเวลาที่ผู้ประกอบการล้างบ่อเตรียมปล่อยกุ้งนั้น น้ำที่ปล่อยออกมาจะมีสีขุ่นกว่าน้ำทะเลและมีกลิ่นค่อนข้างเหม็น และส่งผลให้ไม่สามารถหาสัตว์น้ำได้ในบริเวณคลองบางดิบไปอีกหลายวัน จนกว่าน้ำเสียจะกระจายออกไปหมดจากคลองแล้ว ประกอบกับช่วงเวลาก่อนหน้าที่จะมีการเลี้ยงกุ้งในบ้านบางดิบ ชาวบ้านไม่พบปัญหาเหล่านี้

จากข้อสรุปดังกล่าว ชาวบ้านบางดิบได้พยายามแก้ไขปัญหาด้วยตนเองโดยการหารือในที่ประชุมหมู่บ้าน กำหนดข้อห้ามไม่ให้มีการใช้เครื่องมือประมงทำลายล้าง ห้ามตัดไม้ในป่าชายเลน โดยไม่ได้รับอนุญาตและกำหนดให้มีการปลูกทดแทน (รายละเอียดในหัวข้อการแบ่งเขตการใช้ประโยชน์และกฎระเบียบ) และรณรงค์ให้ชาวประมงไม่จับปูดำที่มีขนาดเล็ก

องค์ความรู้และภูมิปัญญาท้องถิ่นในเรื่องปูดำของบ้านบางดิบ มีทั้งที่เป็นความรู้ดั้งเดิมจากการถ่ายทอดและจากประสบการณ์ตรงในการจับปูดำเป็นอาชีพ และองค์ความรู้ที่ได้จากกระบวนการวิจัยของนักวิจัยท้องถิ่นที่เป็นสมาชิกของชุมชน โดยมีเจ้าหน้าที่ของสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัยเป็นพี่เลี้ยงในการดำเนินการวิจัย ซึ่งช่วยเพิ่มเติมองค์ความรู้ดั้งเดิมของชาวบ้าน

ปลากระบอก เติบโตและหากินในป่าชายเลน

ปลากระบอก มีลำตัวเพรียวยาว เกล็ดบริเวณหลังจะมีสีคล้ำ ส่วนบริเวณลำตัวและส่วนท้อง เกล็ดจะมีสีขาว ดังนั้นเมื่อปลากระบอกว่ายน้ำ มองจากข้างล่าง สีของปลากระบอกจะคล้ายๆ ท้องฟ้า หากมองจากข้างบนลงไป ก็จะคล้ายๆ สีดินเลน ซึ่งเป็นการปรับตัวพรางสายตาของศัตรู เพื่อความอยู่รอด

ปลากระบอกสามารถพบเห็นได้ง่ายในบริเวณรอบๆ ป่าชายเลน ซึ่งชาวบ้านบางตำบลระบุว่า ปลากระบอกจะกินสาหร่ายเป็นอาหาร มีช่วงฤดูผสมพันธุ์และตั้งท้องในช่วงเดือนกุมภาพันธ์ถึงเดือนมีนาคม และวางไข่ในป่าชายเลน ในช่วงเดือนเมษายนถึงพฤษภาคม ในช่วงดังกล่าว จึงพบเห็นลูกปลากระบอกได้ทั่วไปในป่าชายเลน

เมื่อปลากระบอกมีขนาดใหญ่ขึ้นก็จะออกไปหากินที่บริเวณชายฝั่งรอบๆ ป่าชายเลน พอน้ำขึ้นก็จะกลับเข้ามาหากินในป่าชายเลน โดยตามกระแสน้ำเข้ามา และเมื่อน้ำลงก็จะกลับออกไปตามกระแสน้ำ ชาวบ้านจึงได้ใช้ความรู้ในการทำประมงจับปลากระบอก

3. การฟื้นฟูและรักษาป่าชายเลน

ป่าชายเลนบ้านบางดิบเสื่อมโทรมจากการสัมปทานเพื่อเผาถ่าน ส่งผลให้ทรัพยากรสัตว์น้ำลดลงจนส่งผลกระทบต่อวิถีชีวิตของชุมชนบ้านบางดิบ ซึ่งชาวบ้านได้เรียนรู้วิถีในการฟื้นฟูและรักษาป่าชายเลน ไปพร้อมๆ กับการสร้างจิตสำนึกให้คนในชุมชนเห็นความสำคัญและร่วมมือกันจัดการป่าชายเลน เพื่อให้มีความสมบูรณ์และเอื้อประโยชน์ต่อ ชุมชนได้ต่อไป

หลักศานากับการอนุรักษ์ป่าชายเลน

ชาวบ้านบางดิบส่วนใหญ่นับถือศาสนาอิสลาม โดยมีมัสยิดเป็นศูนย์รวมจิตใจ ซึ่งการปฏิบัติศาสนกิจต่างๆ ในมัสยิดที่มีอย่างสม่ำเสมอ เป็นโอกาสในการพบปะพูดคุย และแลกเปลี่ยนข้อมูลข่าวสารต่างๆ ของชุมชน ประกอบกับผู้นำทางศาสนา เป็นผู้ที่มีความสามารถทุ่มเท และเป็นที่ยอมรับนับถือของชุมชน

จึงทำให้สามารถนำหลักคำสอนทางศาสนา ที่เกี่ยวข้องกับการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ โดยเฉพาะ ป่าชายเลนของชุมชน เข้ามาสอดแทรกในการปฏิบัติศาสนกิจที่มีสยิดอยู่เสมอ

**“หลักศาสนาอิสลาม เชื่อว่าจักรวาล
ทั้งปวง เป็นสิ่งที่อัลลอฮ์ทรงสร้างขึ้น
พร้อมกับระบบ และความสมดุลของ
ธรรมชาติ เป็นหน้าที่ของมนุษย์ที่จะต้อง
คอยดูแลมนุษย์ด้วยกัน และดูแลสิ่งที้องค์
อัลลอฮ์สร้างขึ้น”**

การสร้างจิตสำนึก ในการอนุรักษ์ป่าชายเลนที่ชุมชนบ้านบางดิบ มีเป้าหมาย เพื่อสร้างการมีส่วนร่วมของชุมชน ในการฟื้นฟูป่าชายเลนให้มีความอุดมสมบูรณ์ และรักษาไว้ให้ลูกหลาน ผู้นำทางศาสนาและคณะกรรมการมัสยิด ในฐานะที่ใกล้ชิดกับชุมชนและได้รับการยอมรับ จึงได้เข้ามามีบทบาทในการกระตุ้น ปลุกจิตสำนึกของคนในชุมชน โดยใช้การเสนอแนะแนวทางในการจัดการเรื่องนี้ ผ่าน “คุตบะห์” หรือการแสดงธรรมเทศนา ทุกๆ วันศุกร์ซึ่งเป็นวันที่กำหนดให้มุสลิมชายทุกคนมาละหมาดที่มัสยิด จึงเป็นช่วงเวลาที่เหมาะสมเพราะคนในชุมชนมาพบปะกันอย่างพร้อมเพรียง

หลักคำสอนทางศาสนาอิสลามที่เกี่ยวข้องกับการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ:

- 1) ร่อฮาร็อนฟาสาตุ ผิลบ์ร็รวัลบะหรี หมายความว่า เกิดความเสื่อมโทรมแล้วในภาคพื้นดินและภาคพื้นทะเล
- 2) ปีมากาสาบัตอัยดินน่ำซี หมายความว่า เพราะด้วยความพากเพียรโดยฝีมือของมนุษย์เอง ที่ได้ทำลายทรัพยากร
- 3) ลีญารีก่อฮุมบะฮ์ฎ็อลล่ำร็อามีลู่ หมายความว่า เพื่อพระองค์จะได้ให้พวกเขาลิ้มรสในสิ่งที่พวกเขาได้ปฏิบัติไว้ เมื่อมนุษย์ทำลายทรัพยากรและสิ่งแวดล้อม พระผู้อภิบาลทรงบอกว่าพระองค์ทรงเอากลับบ้าง เพราะให้มนุษย์ได้ลิ้มรสว่าสิ่งที่มนุษย์ได้ทำไว้นั้น มันเกิดอะไรขึ้นกับเขาแล้ว ให้บทลงโทษกับมนุษย์เสียบ้าง เพื่อที่จะได้รู้ได้เกิดจิตสำนึกในเรื่องของการจัดการทรัพยากร
- 4) ลาอัลล่ำฮุมยัรฎ็อน หมายความว่า เพื่อพวกเขาจะได้กลับคืนสู่พระองค์ใครที่ได้ทำลายทรัพยากรอย่างไร มนุษย์เหล่านี้หมายถึงจะต้องกลับคืนสู่พระองค์ทั้งสิ้น แห่งพระผู้อภิบาลพระองค์อัลเลาะห์

การปลูกฟื้นฟูป่าชายเลนเสื่อมโทรม

การปลูกป่า เพื่อฟื้นฟูป่าชายเลนเสื่อมโทรมของบ้านบางดิบ เน้นการปลูกเสริมในพื้นที่ว่างจากการตัดไม้สัมปทาน และเลือกปลูกในพื้นที่ที่เข้าถึงได้ง่ายก่อน โดยจะปลูกตามแนวพืชที่ขึ้นอยู่ตามธรรมชาติ แต่ส่วนใหญ่จะปลูกโกงกาง เนื่องจากหาได้ง่ายในท้องถิ่น วิธีการปลูกมีทั้งการปลูกฝักและปลูกต้นกล้า การปลูกต้นกล้าจะปลูกโดยไปแกะถุงเพาะชำออก ณ บริเวณพื้นที่ปลูก เพื่อให้ต้นกล้าบอบช้ำน้อยที่สุด และมีการผูกต้นกล้ากับไม้หลักป้องกันการล้ม ส่วนการปลูกฝักจะปลูกโดยแทงฝักลงไปในดิน โดยให้มีส่วนของฝักอยู่ในดิน 2-3 นิ้ว ซึ่งชุมชนพบว่า การปลูกด้วยฝักจะมีอัตราการรอดสูงกว่าปลูกด้วยต้นกล้า แต่ต้องไม่มีลิงแสมมารบกวน ส่วนการเว้นระยะการปลูก ชุมชนมักเว้นระยะ 1 เมตร เมื่อเวลาที่มีต้นตายจะได้ไม่เกิดช่องว่าง โดยช่วงที่เหมาะสมในการปลูก จะอยู่ในช่วงน้ำเป็นในช่วงข้างขึ้น (ขึ้น 11 ค่ำเป็นต้นไป) และพบว่า การปลูกในฤดูฝนจะมีอัตราการรอดสูงกว่า เนื่องจากมีปริมาณน้ำมาก นอกจากนี้ หลังการปลูกในแต่ละครั้ง ชุมชนจะมีการตรวจสอบอัตราการรอด เพื่อปลูกเสริมหากมีการตายมาก ซึ่งชุมชนบ้านบางดิบจะจัดให้มีกิจกรรมปลูกป่าทุกเดือน โดยเฉพาะในช่วงฤดูฝนที่ชุมชนจะมีเวลาว่างมาก เนื่องจากไม่สามารถตัดยางได้

การดูแลป่าชายเลนโดยการตัดสาข

ชุมชนบ้านบางดิบ มีการตัดสาขบ้างเพราะได้รับการสนับสนุนงบประมาณจากหน่วยงานภาครัฐ ให้มีการดูแลพื้นที่ป่าชายเลนด้วยการตัดสาขตามแต่โอกาส โดยให้เหตุผลที่ว่า การตัดสาขจะช่วยเปิดให้แสงอาทิตย์ส่องลงถึงพื้นล่างของป่าชายเลนได้มากขึ้น อากาศระบายได้สะดวก ทำให้ใบไม้ที่ทับถมย่อยสลายได้เร็วขึ้น ไม่หมักหมมและส่งกลิ่นเหม็น ซึ่งการตัดสาขของบ้านบางดิบจะตัดเฉพาะกิ่งล่าง ประมาณ 4-5 กิ่งและรากที่เสื่อมสภาพแล้วเท่านั้น วิธีการนี้จะทำให้แสงอาทิตย์ส่องลง

มาได้ แต่ไม่มากจนส่งผลกระทบต่ออุณหภูมิของน้ำ ซึ่งจะมีผลต่อสัตว์น้ำที่อาศัยในป่าชายเลน อย่างไรก็ตาม เมื่อไม่มีงบประมาณภายนอกมาสนับสนุน ชุมชนก็ไม่ได้เดือดร้อนและไม่เห็นความจำเป็นที่ต้องตัดสาขป่าชายเลน เพราะเชื่อว่าการคงไว้เป็นปारธรรมชาติก็ไม่น่าจะเกิดปัญหาอะไรตามมา

การแบ่งเขตการใช้ประโยชน์และกฎระเบียบ

ชุมชนบ้านบางติบ มีการแบ่งเขตการใช้ประโยชน์ของพื้นที่ป่าชายเลนออกเป็น 4 ประเภท ดังนี้

- 1) พื้นที่ป่าชายเลนเพื่อการพิทักษ์ - รักษาสัตว์น้ำ พื้นที่ประมาณ 1,300 ไร่ ซึ่งเป็นพื้นที่ป่าที่มีความอุดมสมบูรณ์ ทั้งในด้านพันธุ์ไม้และสัตว์น้ำ และหล่อแหลมต่อการถูกทำลาย โดยจะเป็นพื้นที่ที่ชุมชนสงวนไว้ ห้ามไม่ให้มีบุคคลใดเข้าไปใช้ประโยชน์ใดๆ ทั้งสิ้น
- 2) พื้นที่ป่าชายเลนเพื่อการศึกษาแบบนิเวศ มีพื้นที่ประมาณ 1,000 ไร่ ซึ่งเป็นพื้นที่ป่าที่มีความหลากหลายของพันธุ์ไม้ และพันธุ์สัตว์น้ำ และเป็นแนวกันชนระหว่างป่ากับป่าชายเลน โดยชุมชนใช้พื้นที่ป่าดังกล่าวในการศึกษาระบบนิเวศของป่าชายเลน และเป็นที่ตั้งของศูนย์เรียนรู้ระบบนิเวศป่าชายเลนของชุมชน ซึ่งเป็นพื้นที่ที่ชุมชนสงวนไว้ไม่ให้มีใครเข้าไปใช้ประโยชน์ใดๆ ทั้งสิ้น ยกเว้นเพื่อการศึกษาแบบนิเวศป่าชายเลน
- 3) พื้นที่ป่าชายเลนเพื่อการฟื้นฟู มีพื้นที่ประมาณ 2,000 ไร่ ซึ่งเป็นพื้นที่ป่าที่ยังมีสภาพเสื่อมโทรมมาก ชุมชนยังต้องมีกิจกรรมการฟื้นฟูอยู่

- 4) พื้นที่ป่าชายเลนเพื่อการใช้สอย พื้นที่ประมาณ 1,700 ไร่ ซึ่งเป็นป่าที่มีพันธุ์ไม้ที่ชุมชนนิยมใช้ประโยชน์ขึ้นอยู่มาก โดยส่วนใหญ่ชุมชนจะใช้เพื่อทำหลักผูกเรือ ไม้ถ่อเรือ เล้าไก่ กรงนก เป็นต้น ซึ่งเป็นไม้จำพวกเสม ถั่วดำ และตะบูน ซึ่งการเข้าไปใช้ประโยชน์ต้องแจ้งวัตถุประสงค์ในการใช้ เพื่อขออนุญาตต่อคณะกรรมการกลุ่มบริหารจัดการทรัพยากรบ้านบางติบเป็นลายลักษณ์อักษรก่อน และผู้ที่ได้รับอนุญาตต้องเคยมีส่วนร่วมในกิจกรรมอนุรักษ์ โดยต้องมีการปลูกทดแทนในอัตรา 1 ต่อ 10 และต้องตัดต้นไม้ที่อยู่ลึกเข้าไปไม่น้อยกว่า 20 เมตร

นอกจากนี้ ชุมชนยังมีกฎระเบียบห้ามการทำการประมงผิดกฎหมายบริเวณป่าชายเลนและพื้นที่ชายฝั่งของหมู่บ้าน ได้แก่ การปิดอ่าว อวนรุน การใช้ยาเบื่อเมา การใช้ระเบิดปลา ไม่ให้ลงหรือสร้างโปงพาง การช้อนปลาด้วยไฟฟ้า การใช้หรือวางไซพับ การวางอวนโดยใช้วิธีการใช้เครื่องมือกระทุ้งน้ำ ที่ทำให้เกิดการเสียหายของปะการังแนวตื้นและสัตว์วัยอ่อน รวมถึงได้กำหนดขนาดเครื่องมือประมง เพื่อไม่ให้มีผลต่อสัตว์น้ำขนาดเล็ก ได้แก่ การใช้หยองสองขอบห้ามไม่ให้ใช้ตาอวนที่มีขนาดน้อยกว่า 2 นิ้วลงมา และการใช้อวนปูน้ำ ห้ามไม่ให้ใช้ตาอวนที่มีขนาดน้อยกว่า 4 นิ้วลงมา ตลอดจนถึงห้ามไม่ให้เป็นผู้ชักชวนนายทุนมาลงทุนในพื้นที่ป่าชายเลน

การเฝ้าระวังป่าชายเลน

รูปแบบการเฝ้าระวังการทำลายป่าชายเลนของบ้านบางติบ ทำโดยการจัดชุดลาดตระเวน 2 ชุดๆ ละ 8 คน ออกลาดตระเวนเดือนละ 2 ครั้ง โดยได้รับการสนับสนุนเรือลาดตระเวนจำนวน 1 ลำจากโครงการเพชรในถิ่นจังหวัดพังงา และค่าน้ำมันจากสถานีพัฒนาทรัพยากรป่าชายเลนที่ 17 จากการดำเนินการดังกล่าวจึงเริ่มมีความขัดแย้งกับหมู่บ้านใกล้เคียงที่เข้ามาทำประมงในพื้นที่ นอกจากนี้ชุมชนยังได้ขอความร่วมมือให้ผู้ที่ทำประมงและหาอาหารในป่าชายเลน คอยเฝ้าระวัง เมื่อพบเห็นการบุกรุกทำลายก็แจ้งกลุ่มหรือคณะกรรมการจัดการป่าชายเลน

ส่วนการเฝ้าระวังเครื่องมือประมงทำลายล้างที่เข้ามาทำการประมงบริเวณรอบๆ ป่าชายเลน ได้เคยมีการส่งเสริมเลี้ยงหอยนางรมบริเวณหน้าทะเลบ้านบางติบ เพื่อใช้แปลงเลี้ยงหอยซึ่งมีไม้ปักเป็นหลักไว้ผูกเชือกให้หอยเกาะ เป็นแนวป้องกันการบุกรุกของเรืออวนลากและอวนรุน และสร้างรายได้ให้กับผู้เลี้ยงด้วย แต่เมื่อปลายปี 2547 ถูกคลื่นยักษ์สึนามิได้ทำลายแปลงเลี้ยงหอยไปหมด ทำให้ผู้เลี้ยงหอยต้องขาดทุนและยังไม่สามารถเริ่มเลี้ยงกันใหม่ได้

4. การใช้ประโยชน์ทรัพยากรป่าชายเลน

สมุนไพรในป่าชายเลน

ชุมชนบ้านบางติบ มีหมอยาสมุนไพรที่ได้รับการยอมรับด้วยกัน 5 คน ได้แก่ นายนายไต้ ประสงค์ผล นายรอเหม อูมาสะ นายหมาด สมานกิจ นายสมพร กาญจนพันธุ์ และนายหับ ถิ่นเกาะยาว ซึ่งทุกคนล้วนมีอายุมาก ซึ่งจากการสัมภาษณ์ พบว่า ในป่าชายเลนบ้านบางติบ มีพืชที่มีสรรพคุณด้านสมุนไพรรวม 20 ชนิด แบ่งเป็นพันธุ์พืชป่าชายเลน 18 ชนิด ได้แก่ ตะบูนขาว ตาตุ่มทะเล ตีนเป็ดทะเล ถอบแถบน้ำ เทพี น้ำนอง ปรงหนู โปรงแดง เป้งทะเล รามใหญ่ ลำพู สารภีทะเล แสมขาว แสมดำ แสมทะเล หงอนไก่ทะเล หวายลิง และเหือกปลาหมอดอกม่วง และพันธุ์ไม้อื่นที่สามารถขึ้นได้ในป่าชายเลน 2 ชนิด ได้แก่ หั้วร้อยรู และว่านหางช้าง สรุปลักษณะและวิธีใช้ ดังตาราง (รายละเอียดในภาคผนวก ข)

ชื่อพันธุ์ไม้	ส่วนที่ใช้	สรรพคุณ	วิธีการใช้
1) ตะบูนขาว	เปลือกผล หรือเมล็ด	รักษาโรคท้องร่วง	นำมาต้มน้ำ รับประทานครั้งละ 1 แก้ว
	เมล็ด	เพิ่มความแข็งแรงให้กับกะโหลกศีรษะของเด็กทารก	นำมาบดด้วยน้ำปูนใส แล้วนำมาทาบนศีรษะของเด็ก
2) ตาตุ่มทะเล	ราก เปลือก	แก้ท้องอืด ท้องเฟ้อ ถ่ายพยาธิ	บดให้ละเอียด ละลายน้ำในปริมาณที่เหมาะสม รับประทาน
			
3) ตีนเป็ดทะเล	เนื้อไม้ข้างใน	ขับน้ำคาวปลาในหลังสตรีคลอดบุตร	ต้มรับประทานวันละ 2-4 ครั้ง
	เปลือก	บรรเทาโรคผิวหนัง และลดไข้	ต้มรับประทาน
	ราก	รักษาอาการประจำเดือนมาไม่ปกติ	ต้มรับประทาน
4) ถอบแถบน้ำ	ต้น ใบ และราก	เป็นยาระบายอ่อนๆ แก้พิษตานซางขโมย ถ่ายเสมหะ	ต้มรับประทาน
			
5) เทพี	ใบ	รักษาแผลไฟไหม้ น้ำร้อนลวก	ตำแล้วใส่แผลสดจนกว่าจะหาย
			
6) น้ำนอง	ผล	บรรเทาอาการปวดหัว ปวดท้อง	ฝนเป็นผงผสมน้ำทาที่บริเวณท้อง
	ผล	รักษาอาการตุ่มขึ้นในเด็ก	ต้มแล้วเอาน้ำที่ได้มาทาให้ทั่ว
	ราก	รักษาอาการไอ หอบ	ฝนให้เป็นผงผสมกับน้ำมะนาว รับประทานวันละ 1-2 ครั้ง
	ลำต้น	รักษาไข้มาลาเรีย	นำมาต้มผสมกับตัวยาอื่น รับประทานวันละ 2 ครั้งจนกว่าจะหาย

ชื่อพันธุ์ไม้	ส่วนที่ใช้	สรรพคุณ	วิธีการใช้
7) ปรงหนู 	หัว	รักษาอาการงูสวัด หรือเริม	นำส่วนหัวนำมาฝนแล้วผสมกับน้ำข้าว ทาให้ทั่ว
8) เป้งทะเล 	ใช้ทั้งห้า	โรคเบาหวาน ความดัน พยาธิ ออกหัก	ต้มน้ำรับประทาน
9) โปรงแดง 	เปลือก	รักษา งูสวัด หรือเริม	นำมาฝนกับหินลับมีดแล้วผสมกับน้ำข้าว ทาในบริเวณที่เป็น
10) รามใหญ่ 	ราก	แก้พิษงูกัด	กากพอกแผล น้ำรับประทาน
	ดอก	แก้พยาธิ	นำมาต้มน้ำรับประทาน
	เปลือก	รักษาอาการท้องเสีย แก้ไข้	นำมาต้ม
11) ลำพู 	ใบ	ไล่ลิ้น ยุงและแมลงมีพิษ	ใบสดนำมาเผา
12) สารภีทะเล 	ดอก	เป็นยาชูกำลัง ยาบำรุง	-
	ใบ ราก และ เนื้อไม้	เป็นยาสมานแผล	-
	เปลือก	เป็นยาเบื่อปลา	-

ชื่อพันธุ์ไม้	ส่วนที่ใช้	สรรพคุณ	วิธีการใช้
13) แสมขาว 	แก่นของต้น	แก้อาการท้องร่วง แก้กษัย รักษาอาการประจำเดือนมาไม่ปกติ	นำมาต้ม หรือต้มรวมกับแก่นแสมสาร (ขี้เหล็กป่า) ใช้เป็นยาขับเลือดเสียของสตรี
14) แสมดำ 	เปลือก	แก้ปวดฟันและรักษาโรคเรื้อรัง	
	เมล็ดอ่อน	เร่งฝีและพอกฝีที่แตกแล้วให้ตกสะเก็ดเร็วขึ้น	นำมาตำพอก
	ลำต้น	ขับลม ขับปัสสาวะ แก้กษัย แก้หืด ริดสีดวง ปวดท้อง อาเจียน	นำมาต้ม
15) แสมทะเล 	แก่นของต้น	แก้ท้องร่วง	นำมาต้มน้ำดื่ม
	ใบหรือราก	แก้พิษปลาหรือสัตว์มีพิษในทะเลอื่นๆ	ตำให้ละเอียดใช้พอกที่แผล หากเป็นงูพิษร้ายแรงตำผสมกับใบเสลด พังพอน กระถินและหัวหอม โดยตำให้ละเอียดพอกที่แผล และละลายน้ำรับประทาน
	เปลือก	สมานแผลในปาก	นำมาต้มน้ำอมบ้วนปาก
	รากและต้น	รักษาโรคเบาหวาน	สับให้ละเอียดผสมกับกำแพงเจ็ดชั้น ใบต้นหูกวาง ต้นตายปลาย นำมาต้มน้ำรับประทานวันละ 2 ครั้ง
16) หอนไก่ทะเล 	เปลือก	แก้รำมะนาด ปากอักเสบ	ต้มน้ำอมบ้วนปาก
	เมล็ด	แก้ท้องเสีย แก้บิด	รับประทาน
17) หวายลิง 	เหง้า ต้น ใบ ดอก ผล สดๆ	แก้โรคเกี่ยวกับทางเดินปัสสาวะ ขับปัสสาวะ	ต้มน้ำรับประทานแทนน้ำ
	หัว	แก้พยาธิ	นำมาบดผสมในน้ำให้เด็กอาบทุกวัน เป็นเวลาอย่างน้อย 1 เดือน
	หัวและราก	แก้ไข้ดีซ่าน	นำมาต้มน้ำดื่ม

ชื่อพันธุ์ไม้	ส่วนที่ใช้	สรรพคุณ	วิธีการใช้
18) เหงือกปลาหมอ ดอกม่วง	ต้นสด	พอกฝี รักษาฝีหนอง แผลที่ถูกงูกัด	นำมาตำให้ละเอียดนำมาพอกหรือนำใบมาตำเอาน้ำที่รับประทาน
	ใช้ทั้งห้า	รักษาโรคปอดและโรคมะเร็ง	ต้มรับประทาน เข้า – เย็น
	ใบหรือทั้งต้น	รักษาอาการร้อนในและเป็นยาชูกำลัง	บดเป็นผงผสมกับน้ำผึ้งปั้นเป็นก้อนเล็กๆ กินวันละ 3 เวลา
	ลำต้นและราก	แก้พิษไข้ แก้โรคผิวหนังทุกชนิด	ต้มอาบ หรือใช้รับประทาน
19) หัวร้อยรู	หัว	รักษาอาการประจำเดือนมาไม่ปกติ โรคปอดและโรคหัวใจ	นำหัวมาตากแห้งแล้วนำมาต้มรับประทานเช้า - เย็น
	หัว	เป็นยาฆ่าเชื้อโรค	นำไปผสมกับยาตัวอื่น
20) ว่านหางจระเข้	ลำต้น	รักษาโรคไต แก้ปวดเมื่อย จนกว่าอาการจะหายไป หรือรับประทานก่อนนอนเพื่อเป็นยาชูกำลัง	นำส่วนต้นมาหั่นเป็นแว่นประมาณ 6-7 แว่นต้มแล้วเอาน้ำมารับประทาน หรือบดผสมน้ำผึ้งทำเป็นลูกกลอน หรือดองเหล้ารับประทานเช้า-เย็น

การจับสัตว์น้ำอย่างยั่งยืน

การจับสัตว์น้ำในบริเวณป่าชายเลนของบ้านบางติบ มีภูมิปัญญาท้องถิ่นที่สำคัญ ได้แก่ การตกปูดำ การไล่กุ้ง การวางอวนปลา การตีปลากระบอก ซึ่งเป็นวิธีการประมงที่ไม่ทำลายล้าง โดยมีการสืบทอดและพัฒนาเปลี่ยนแปลงไปตามสถานการณ์ของชุมชนและประสบการณ์ของชาวประมง

▪ การตกปูดำ

การตกปูดำของบ้านบางติบในอดีตมีการใช้เครื่องมือการจับที่เรียกว่า “ตั้งโกย” ซึ่งทำขึ้นมาจากการนำไม้ไผ่ 2 อันมาดัดให้เป็นรูปโค้งไขว้กัน พื้นล่างมีลักษณะเป็นรูปสี่เหลี่ยมยัดด้วยอวน โดยให้อวนมีความหย่อนเล็กน้อย และมีเชือกผูกกับทวนเพื่อให้เห็นได้ชัด ซึ่งวิธีตกปูจะใช้เหยื่อล่อที่เป็นเนื้อปลาที่ยังไม่เน่าผสมเกลือ เพื่อให้เนื้อปลาแข็ง นำไปผูกที่ด้านบน

ของต้งโกย เมื่อปูดำมากินเหยื่อต้องใช้ความชำนาญในการสาว/ยกต้งโกยขึ้นมาจากน้ำอย่างรวดเร็ว เพื่อไม่ให้ปูดำสามารถหนีออกจากต้งโกยได้ ซึ่งเครื่องมือนี้ไม่นิยมใช้ในปัจจุบัน เนื่องจากเมื่อปูดำเข้ามากินเหยื่อหมดแล้วสามารถออกจากต้งโกยได้ ทำให้ต้องนั่งเฝ้า ไม่สามารถทิ้งไว้ข้ามคืนได้ ประกอบกับจำนวนปูดำที่ลดลงจึงทำให้เสียเวลามากขึ้น

ต่อมาได้มีพัฒนาการมาใช้ “หยองขอบเดียว” ในการตกปูดำ ซึ่งหยองขอบเดียวมีลักษณะการใช้งานเช่นเดียวกับต้งโกย แต่เปลี่ยนจากการใช้เชือกผูกติดกับทุ่น มาเป็นการใช้ไม้แหลมในการปักให้หยองอยู่กับที่และง่ายต่อการดึงขึ้นเมื่อปูดำมากินเหยื่อ แต่ปูดำก็ยังสามารถออกจากหยองขอบเดียวได้หากกินเหยื่อหมดแล้ว ทำให้ต้องนั่งเฝ้าเช่นกัน หลังจากนั้น จึงได้เปลี่ยนมาใช้ “หยองสองขอบแทน” ซึ่งมีลักษณะคล้ายกับหยองชั้นเดียว แต่มีขอบไม้ 2 อัน และมีทางเข้าได้ทางเดียว ทำให้ปูดำไม่สามารถออกมาได้แม้กินเหยื่อหมดแล้ว สามารถปักทิ้งไว้ข้ามคืนได้ จึงเป็นที่นิยม แต่พบว่าเครื่องมือดังกล่าวใช้วนตาทำให้จับได้ปูขนาดเล็กด้วย แต่เนื่องจากปูดำสามารถมีชีวิตอยู่ได้หลายวันโดยไม่ต้องอยู่ในน้ำ ทำให้คนตกปูสามารถเลือกปล่อยปูที่มีขนาดเล็กได้ แม้ปักหยองทิ้งไว้หลายวัน

การตกปูดำด้วยเครื่องมือทั้ง 3 ชนิดข้างต้น ชาวประมงต้องมีความรู้เรื่องน้ำขึ้นน้ำลง เนื่องจากช่วงเวลาที่เหมาะสม ในการวางเครื่องมือพร้อมเหยื่อ ต้องเป็นช่วงที่น้ำแห้งก่อนที่น้ำจะขึ้น ซึ่งช่วงวันที่น้ำแห้งมากคือช่วงน้ำเป็น (11 ค่ำ – 5 ค่ำ) โดยสถานที่ที่เหมาะสมในการวางเครื่องมือคือบริเวณคลองเล็กๆ ที่มีน้ำไหลเชี่ยว เพื่อกลืนส่งไปได้ไกลขึ้น และต้องเป็นบริเวณที่มีรากโกงกางหนาแน่น

▪ การไล่กุ้ง

การไล่กุ้ง หรือแหกุ้งเป็นวิธีการจับกุ้งในป่าชายเลนในเวลากลางคืน ส่วนใหญ่เป็นกุ้งขาว และกุ้งกุลาดำ โดยต้องมีอุปกรณ์ให้แสงสว่างและฉมวกขนาดเล็กในการจับด้วย ทำโดยการส่องไฟไปยังบริเวณที่กุ้งเข้ามาหากินซึ่งเป็นบริเวณที่มีลักษณะเป็นอ่าว ลำคลองหรือชายหาด เมื่อไฟส่องที่ตากลุ้งจะเห็นเป็นสีแดงจึงใช้ฉมวกเลือกแหงตัวที่มีขนาดใหญ่ ซึ่งสังเกตได้จากจุดสีแดงของตากลุ้งจะห่างกันมากเมื่อกุ้งมีขนาดใหญ่ โดยช่วงเวลาที่เหมาะสมในการไล่กุ้งต้องเป็นช่วงน้ำลง และน้ำไม่ขุ่น เพราะจะทำให้สังเกตเห็นตากลุ้งได้ง่ายขึ้น ดังนั้นช่วงวันที่เหมาะในการไล่กุ้งจะเป็นช่วงน้ำเป็น (10 ค่ำ – 5 ค่ำ) ซึ่งจะมีระดับน้ำที่แห้งมาก และในช่วงฤดูแล้งที่ไม่มีฝนตก ระดับน้ำน้อย และใส

ในอดีตการจับกุ้งของชาวบ้านบางตำบลจะใช้วิธีการหอดแหที่สืบทอดกันมา แต่พบว่าไม่สามารถจับกุ้งได้อย่างทั่วถึงประกอบกับมีความต้องการที่จะจับกุ้งกุลาดำที่มีราคาสูง ซึ่งอาศัยอยู่ในป่าชายเลนทำให้ไม่สามารถใช้แหในการจับได้ จึงพัฒนามาเป็นวิธีการไล่กุ้งแทนซึ่งเหมาะสมกับสภาพพื้นที่ที่กุ้งกุลาดำอาศัยอยู่ และต่อมาได้ขยายไปใช้จับกุ้งขาวด้วย

▪ การวางอวนปลา

การวางอวนปลา ทำโดยนำอวนไปล้อมฝูงปลาโดยมีคนหนึ่งลากหัวคานแล้วอีกคนปล่อยอวน โดยให้หัวคานทั้งสองข้างมาชนกัน จากนั้นใช้อุปกรณ์ตีน้ำให้มีเสียงดังเพื่อไล่ปลาที่อยู่ในวงล้อมให้ตกใจและว่ายหนีไปชนอวน วิธีการนี้จะได้ปลาหลายชนิด ได้แก่ ปลากระบอก ปลาแป้น ปลาสาก ปลาศรีแก้ว เป็นต้น โดยส่วนใหญ่จะเป็นปลาที่หากินผิวน้ำ วิธีการนี้ชาวบ้านบางตำบลได้รับการถ่ายทอดมาจากคนรุ่นก่อน แต่มีการปรับเปลี่ยนอุปกรณ์จากอวนที่ทำจากด้ายมาเป็นอวนที่ทำจากเอ็น ซึ่งปลาจะมองไม่เห็น ช่วงเวลาที่เหมาะสมคือช่วงน้ำแห้ง เนื่องจากจะสังเกตเห็นฝูงปลาได้ง่าย วิธีการนี้เป็นการประมงที่ไม่ทำลายล้างเนื่องจากใช้อวนที่มีตาห่าง ขนาด 3.8 เซนติเมตร

▪ การตีปลากระบอก

การตีปลากระบอก เป็นวิธีการจับปลากระบอกโดยใช้สวิงเป็นเครื่องมือ ทำโดยนำสวิงไปนั่งพายบนหัวเรือ ฟังเสียงปลากระบอกที่เล่นน้ำ จากนั้นใช้ไฟส่อง เมื่อเห็นปลา กระบอกตามขนาดที่ต้องการ ให้รีบใช้สวิงตีลงไปแล้วพลิกสวิงกลับขึ้นมาใส่ในเรือ วิธีการนี้ไม่เป็นการทำลายล้าง เนื่องจากสามารถเลือกจับเฉพาะตัวใหญ่ได้ นอกจากนี้ ยังอาจได้ปลาชนิดอื่นด้วย

ชาวบ้านบางตึบ ได้แนวคิดมาจากการ
ช้อนลูกปลาเก่าและปลากะพงขาย วิธีการนี้
สามารถทำได้ทั้งช่วงน้ำขึ้นและน้ำลง โดยเป็น
การจับในระหว่างที่ปลากะบอก กำลังตาม
กระแสน้ำเข้าไปในป่าชายเลน หรือเป็นช่วงที่
ปลากะบอกตามกระแสน้ำ กลับออกมาจาก
ป่าชายเลน ซึ่งทำเลที่เหมาะสมต้องเป็น
บริเวณลำคลองที่มีน้ำเชี่ยว และในช่วง “น้ำ
ตาย” (3-4 ค่ำ) ที่กระแสน้ำไม่ไหลเชี่ยว ซึ่ง
ปลากะบอกมักจะขึ้นมาว่ายบริเวณผิวน้ำทำ
ให้สังเกตเห็นตัวปลาได้ง่าย

เส้นทางเดินศึกษาธรรมชาติในป่าชายเลน

กิจกรรมที่ชุมชนส่วนใหญ่เรียนรู้ซึ่งกันและกันก็คือ การจัดทำเส้นทางเดินศึกษาธรรมชาติ ใน
ระยะแรกชุมชนบ้านบางตึบใช้ไม้ไผ่มาสร้างทางเดินในป่าชายเลน ไปยังศูนย์เรียนรู้ป่าชายเลน
เพราะไม้ไผ่หาได้ง่ายในชุมชน ไม่ต้องซื้อ และยังมีเหตุผลที่สำคัญก็คือ เมื่อไม้ไผ่ที่สร้างเป็นทางเดิน
พัง ก็จะได้รวมคนในชุมชนมาสร้างกันใหม่ ไม่ได้เดือดร้อนอะไร แต่กลับเห็นเป็นโอกาสให้คนมา
ทำงานร่วมกัน แต่ต่อมาไปเปลี่ยนเป็นไม้ที่มีความแข็งแรงและคงทนมากขึ้น เนื่องจากมีผู้เข้ามาเยี่ยม
ชมศูนย์เรียนรู้ และใช้เป็นสถานที่จัดกิจกรรมให้ความรู้แก่เยาวชนมากขึ้น

การกำหนดเส้นทางเดิน ชุมชนบางติบเลือกเส้นทางที่ผ่านป่าหลากหลายชนิด เพื่อจะได้เรียนรู้พันธุ์พืชป่าชายเลนด้วย โดยมีป้ายชื่อปักบอกเป็นระยะๆ นอกจากนี้ เส้นทางเดินนี้ ยังเป็นเส้นทางลาดตระเวนของชุมชนด้วย

5. การพัฒนากลุ่มและองค์กรชุมชน

การก่อเกิดกลุ่มของชุมชนบ้านบางติบ เริ่มจากการที่ชุมชนเห็นสภาพป่าชายเลนมีความเสื่อมโทรมมากขึ้นเรื่อยๆ จากกิจกรรมการสัมปทานเผาถ่าน บางแปลงเหลือแต่ตอไม้ ประกอบกับปัญหาอื่นๆ เช่น การระเบิดปลา การใช้ยาเบื่อปลา การเข้ามาของอวนรุน ทำให้สัตว์น้ำลดลงจนอยู่ในภาวะวิกฤต ส่งผลต่อการทำประมงพื้นบ้านซึ่งเป็นทั้งรายได้หลักและรายได้เสริมของชุมชน

ผู้ใหญ่บ้านในขณะนั้นจึงได้พยายามหาทางแก้ไขปัญหา โดยชักชวนเยาวชนและชาวบ้านที่สนใจเข้ารับการอบรมเกี่ยวกับการฟื้นฟูและจัดการทรัพยากร จัดโดยสถานีพัฒนาทรัพยากรป่าชายเลนที่ 17 ซึ่งได้จัดประกายให้มีการทำกิจกรรมอนุรักษ์ โดยในระยะแรกยังเป็นการรวมตัวแบบหลวมๆ เน้นการทำกิจกรรมพัฒนาอาชีพเสริมควบคู่ไปกับการป้องกันทรัพยากรของชุมชน

ในระหว่างนั้น การสัมปทานป่าชายเลนได้สิ้นสุดลง ผู้ใหญ่บ้านและแกนนำจึงได้ไปหารือกับหน่วยงานป่าชายเลน ที่ดูแลพื้นที่ เพื่อขอให้ชาวบ้านได้มีส่วนร่วม ในการฟื้นฟูป่าชายเลน ซึ่งในครั้งแรกได้พื้นที่มา 500 ไร่ และต่อมามีการปลูกเสริมเดือนละครั้ง ได้รับการสนับสนุนกล้าไม้ จากสถานีพัฒนาป่าชายเลน โดยมีเด็กและเยาวชนไปร่วมปลูกด้วยเสมอ จนปัจจุบัน ได้ขยายการดูแลครอบคลุมเกือบทั้งผืนป่าแห่งนี้ รวมทั้งเชื่อมโยงไปสู่การดูแลรักษาป่าบก ซึ่งเป็นป่าต้นน้ำ

เมื่อป่าชายเลนฟื้นตัวทำให้สัตว์น้ำเพิ่มขึ้นตามมา ชุมชนได้มีการลาดตระเวนเพื่อป้องกันการ ทำลายทรัพยากรจากบุคคลภายนอก ป้องกันเรืออวนลากอวนรุนโดยส่งเสริมเลี้ยงหอยนางรมซึ่งมี การใช้ไม้ไผ่ปักเรียงเป็นหลักยึด ทำให้สามารถป้องกันเรืออวนลากอวนรุนไม่ให้เข้ามาในพื้นที่ เป็นการหลีกเลี่ยงการขัดแย้งกันโดยตรง จากความสำเร็จในการดูแลรักษาทรัพยากรธรรมชาติ ทำให้ ชุมชนประจักษ์ในศักยภาพของตนเอง จึงขยายกิจกรรมไปสู่การพัฒนาด้านอาชีพ การออมทรัพย์ การพัฒนากลุ่มสตรี เป็นต้น

กระบวนการพัฒนากลุ่มฯ ได้เกิดขึ้น เรื่อยมา จนกระทั่งได้รับการอบรมอาสาสมัคร ราษฎรพิทักษ์ทะเลและชายฝั่ง อีกครั้งในปี 2545 ซึ่งมุ่งเน้นในเรื่องการป้องกัน เฝ้าระวัง ปราบปรามและดูแลป่า จากนั้น จึงได้เริ่ม กิจกรรมการลาดตระเวนเพื่อเฝ้าระวังการบุกรุก พื้นที่ป่าและการทำประมงผิดกฎหมาย โดย ได้รับการสนับสนุนเรือลาดตระเวนจำนวน 1 ลำ จากโครงการเพชรในถิ่นจังหวัดพังงา และค่า

น้ำมันจากสถานีพัฒนาทรัพยากรป่าชายเลนที่ 17 ซึ่งชุมชนจะออกตลาดตะเวนเดือนละ 2 ครั้ง โดยแบ่งเป็น 2 ชุดๆ ละ 8 คน จากการดำเนินการดังกล่าว จึงเริ่มมีความขัดแย้งกับหมู่บ้านใกล้เคียงที่เข้ามาทำประมงในพื้นที่ ผู้ใหญ่บ้านจึงได้เข้าชี้แจงในที่ประชุมอำเภอถึงกิจกรรมของชุมชน

เมื่อมีการพัฒนาได้ระยะหนึ่ง จึงได้ประกาศตั้ง “กลุ่มบริหารจัดการทรัพยากรบ้านบางติบ” ขึ้นอย่างเป็นทางการในปี 2546 มีการจัดโครงสร้าง จัดทำแนวเขต กำหนดกฎระเบียบ และจัดทำแผนการดำเนินงานที่ชัดเจน โดยมีผู้แทนจากกลุ่มต่างๆ ในชุมชนร่วมเป็นกรรมการด้วย

<u>ปัจจัยภายนอก</u>	<u>ช่วงปี พ.ศ.</u>	<u>ปัจจัยภายในและพัฒนาการ</u>
ป่าชายเลนเสื่อมโทรมและสัตว์น้ำลดลงจนวิกฤต จากการสัมปทานเผาถ่าน และเครื่องมือประมงทำลายล้าง	2520-2538	ชุมชนเริ่มเห็นปัญหาความเสื่อมโทรมของป่าชายเลนและสัตว์น้ำ
สถานีพัฒนาป่าชายเลนที่ 17 จัดอบรมเกี่ยวกับการฟื้นฟูและจัดการทรัพยากรธรรมชาติ กรมประมงส่งเสริมการเลี้ยงหอยนางรม หมดการสัมปทานป่าชายเลน	2539-2540	กลุ่มทำประมงเริ่มคุยกันตามร้านกาแฟ ผู้ใหญ่บ้านระดมเยาวชนและชาวบ้านไปอบรมฯ รวมกลุ่มแบบหลวมๆ และขอดูแลและฟื้นฟูป่าชายเลน โดยมีกลุ่มเลี้ยงหอยนางรมช่วยเฝ้าระวัง
โครงการ SIF, สกว., อบต., สถานีป่าชายเลน สนับสนุนงบประมาณ กระบวนการพัฒนาการอบรม และการศึกษาวิจัย	2541-2546	แก้ไขปัญหาประมงทำลายล้าง สรรวจพันธุ์พืชและสัตว์ ปลูกและฟื้นฟูป่าต่อเนื่อง กำหนดเขตและกฎระเบียบป่าชายเลน มีการเรียนรู้ อบรม ดูงาน และวิจัยท้องถิ่น จัดตั้งกลุ่มฯ อย่างเป็นทางการ
ได้รับผลกระทบจากคลื่นยักษ์สึนามิ มีหน่วยงานภายนอกเข้ามาจำนวนมาก ชุมชนและหน่วยงานภายนอกมาศึกษาดูงาน	2547-ปัจจุบัน	เกิดการพัฒนากลุ่มต่างๆ เพิ่มขึ้น จัดทำแผนจัดการป่าชายเลน เชื่อมต่อกับแผนชุมชน และแผนพัฒนาท้องถิ่น ผลงานเป็นที่ยอมรับ

ปัจจุบันการบริหารจัดการกลุ่มบริหารจัดการทรัพยากรบ้านบางดิบ ดำเนินงานภายใต้การตัดสินใจของคณะกรรมการที่คัดเลือกมาจากตัวแทนของแต่ละกลุ่มอาชีพในชุมชนรวม 11 คน และมีที่ปรึกษา 3 คน เพื่อสร้างความร่วมมือจากทุกกลุ่มในการทำกิจกรรม โดยกลุ่มจะมีการดำเนินงานภายใต้แผนจัดการทรัพยากร 4 ด้าน ได้แก่ การฟื้นฟู การเฝ้าระวัง การเพิ่มศักยภาพของคณะกรรมการ และการประชาสัมพันธ์และสื่อสาร ซึ่งได้กำหนดบทบาทหน้าที่รับผิดชอบที่ชัดเจน รวมถึงกำหนดองค์กร/หน่วยงานที่จะเข้ามาสนับสนุนการดำเนินงาน จนมีผลงานเป็นที่ยอมรับและได้รับการยกย่องจากหน่วยงานภายนอก

กิจกรรมต่างๆ ได้รับการสนับสนุนด้วยดีจากหน่วยงานทั้งภาครัฐ เอกชน และองค์การพัฒนาเอกชน ในการอบรมให้ความรู้เรื่องอาชีพและการฟื้นฟูทรัพยากรชายฝั่ง สนับสนุนการลาดตระเวน สนับสนุนกล้าไม้สำหรับปลูกเสริม สนับสนุนการเรียนรู้และการพัฒนาเครือข่ายกับชุมชนภายนอก สนับสนุนการพัฒนาศูนย์การเรียนรู้ชุมชน ตลอดจนร่วมทำการวิจัยแนวทางการอนุรักษ์ปูดำ โดยมีองค์การบริหารส่วนตำบลบางวัน ให้การสนับสนุนในด้านต่างๆ อย่างใกล้ชิด รวมทั้งได้มียุทธศาสตร์การพัฒนาด้านการอนุรักษ์ทรัพยากรชายฝั่งที่ชัดเจน

6. การสืบสานความรู้และภูมิปัญญาท้องถิ่น

การใช้องค์ความรู้และภูมิปัญญาท้องถิ่นในการจัดการทรัพยากรป่าชายเลน

ด้วยความผูกพันและใกล้ชิดกับป่าชายเลนมาโดยตลอด ชาวบ้านบางดิบซึ่งเป็นผู้ตอบ สัมภาษณ์ร้อยละ 84.6 มีความเห็นว่าภูมิปัญญาท้องถิ่นมีความสำคัญต่อการจัดการป่าชายเลน โดย ส่วนใหญ่ให้เหตุผลว่าชุมชนเป็นผู้ที่รู้จักสภาพพื้นที่ดีกว่าคนภายนอก เป็นความรู้ที่มาจาก ประสบการณ์จึงสามารถนำไปปฏิบัติได้จริง และ เป็นวิธีการจัดการที่ตรงตามความต้องการ และ ปัญหาของชุมชน ส่วนความเห็นถึงผู้ที่ควร มีบทบาทในการรวบรวมและศึกษาภูมิปัญญาฯ

ผู้ตอบสัมภาษณ์ส่วนใหญ่เห็นว่า กลุ่ม อนุรักษ์ซึ่งหมายถึง กลุ่มบริหารจัดการทรัพยากร บ้านบางดิบ ควรเป็นผู้ที่มีบทบาทมากที่สุด คิด

เป็นร้อยละ 30.4 รองลงมา ควรเป็นบทบาทขององค์การบริหารส่วนตำบล และโรงเรียนในชุมชน คิดเป็นร้อยละ 23.3 และ 21.1 ตามลำดับ ทั้งนี้ มีผู้ตอบสัมภาษณ์ที่ทราบว่า ชุมชนมีภูมิปัญญาท้องถิ่นในการจัดการปายเลนร้อยละ 91.1 และไม่ทราบ/ไม่แน่ใจร้อยละ 8.9 โดยผู้ที่ทราบส่วนใหญ่ระบุว่าตนเองมีส่วนเกี่ยวข้อง แต่ยังไม่ค่อยเข้าใจในภูมิปัญญาฯ ร้อยละ 56.3 นอกจากนี้ ยังคิดว่าควรมีการรวบรวมจากผู้รู้ และมีการเผยแพร่ให้แก่คนรุ่นหลัง

ข้อเสนอแนะในการจัดการปายเลนและส่งเสริมภูมิปัญญาท้องถิ่น มีดังนี้

- หน่วยงานภาครัฐควรมีการสนับสนุนชุมชนในการจัดการปายเลนให้มากขึ้น และต่อเนื่อง เพื่อให้ชุมชนสามารถจัดการปายเลนได้อย่างมีประสิทธิภาพมากขึ้น
- ควรมีการเข้มงวดในการเฝ้าระวังการทำประมงด้วยวิธีการหรือเครื่องมือที่ผิดกฎหมายให้มากขึ้น เพื่อให้เกิดความเท่าเทียมกันในการใช้ประโยชน์จากทรัพยากร และเป็นการอนุรักษ์สัตว์น้ำ
- ควรมีกิจกรรมในการอนุรักษ์ ป่าต้น และดูแลป่าให้มากขึ้นกว่านี้
- ในการจัดการภูมิปัญญาท้องถิ่นควรมีทั้งการรวบรวม การบันทึกเป็นลายลักษณ์อักษร การเผยแพร่ การจัดเป็นแหล่งเรียนรู้ในชุมชน และการส่งเสริมให้มีการใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นในการจัดการปายเลนให้กว้างขวางขึ้น โดยให้สามารถนำไปปฏิบัติได้จริง ทั้งในส่วนที่เป็นภาครัฐ องค์กรพัฒนาเอกชน และชุมชนอื่นๆ

ทิศทางการพัฒนาของชุมชน

จากแผนแม่บทชุมชนบางต๊อบปี 2551 บ้านบางต๊อบมีเป้าหมายการพัฒนาหมู่บ้านที่มุ่งเน้นการเสริมสร้างความเข้มแข็งของกลุ่ม/องค์กรต่างในหมู่บ้านให้เกิดความเชื่อมโยงช่วยเหลือซึ่งกันและกัน การเสริมสร้างคุณภาพชีวิตที่ดีของคนในหมู่บ้าน ทั้งในด้านสาธารณูปโภค สาธารณูปการให้ครอบคลุม และการได้รับสิทธิในที่ดินทำกินอย่างถูกต้อง นอกจากนี้ ยังมุ่งให้มีการเสริมสร้างความเข้มแข็งของครอบครัวให้สามารถพึ่งตนเองได้ ซึ่งในด้านการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมชุมชนบางต๊อบได้มีแนวทางการพัฒนาที่สำคัญ ได้แก่ ส่งเสริมการสร้างจิตสำนึกและการมีส่วนร่วมในการดูแลและจัดการทั้งป่าบก ป่าชายเลน และการจัดการขยะในชุมชน รวมทั้งส่งเสริมกระบวนการศึกษาเรียนรู้ การถ่ายทอดประสบการณ์และภูมิปัญญาท้องถิ่นในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ ทั้งนี้มีโครงการสำคัญที่เกี่ยวข้องกับการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ ได้แก่ โครงการสร้างแปลงเพาะชำกล้าไม้ป่าชายเลน โครงการปลูกฟื้นฟูป่าชายเลนทุกเดือน โครงการเฝ้าระวังและลาดตะเวนป่าชายเลนและป่าต้นน้ำ โครงการจัดทำแนวเขตป่าต้นน้ำ โครงการสร้างฝายชะลอน้ำ โครงการให้ความรู้เกี่ยวกับระบบนิเวศป่าชายเลนแก่นักเรียน โครงการศึกษาดูงานด้านการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ โครงการรักษาความสะอาดหน้าบ้านน่ามอง โครงการทำปุ๋ยชีวภาพ และโครงการเตาเผาขยะชีวมวลและเตาहुต้มชีวมวล

เป้าหมายและแนวทางการพัฒนาของบ้านบางดิบมีความสอดคล้องกับ อบต.บางวัน ที่กำหนดวิสัยทัศน์ในการพัฒนาตำบลบางวันที่ยั่งยืน “ประชาชนมีการศึกษาดี พัฒนาคุณธรรม ทรัพยากรล้ำค่า โครงสร้างพื้นฐานทั่วถึง ชุมชนพึ่งพาตนเอง อาชีพมั่นคง” โดยได้กำหนดยุทธศาสตร์การจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมแบบบูรณาการ ที่มีแนวทางการพัฒนาที่มุ่งส่งเสริมสร้างจิตสำนึก และสนับสนุนการมีส่วนร่วมด้านการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ส่งเสริมการอนุรักษ์ทรัพยากรให้มีความอุดมสมบูรณ์และฟื้นฟูทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่ง รวมถึงยุทธศาสตร์ด้านศิลปวัฒนธรรม การศึกษา และศาสนาที่มีแนวทางการพัฒนาที่สนับสนุนศูนย์การเรียนรู้ข้อมูลข่าวสารชุมชน และส่งเสริมภูมิปัญญาท้องถิ่น

ภาคผนวก ก

สรุปผลสำรวจความคิดเห็น
ชุมชนบ้านบางติบ

ตารางที่ 1 ร้อยละของผู้ตอบสัมภาษณ์ จำแนกตามลักษณะทางประชากรและสังคม

ลักษณะ	ร้อยละ
เพศ	100.0
ชาย	49.7
หญิง	50.3
อายุ	100.0
17 - 29 ปี	9.6
30 - 39 ปี	26.8
40 - 49 ปี	28.6
50 - 59 ปี	19.1
60 ปีขึ้นไป	15.9
สถานภาพในครัวเรือน	100.0
หัวหน้าครัวเรือน	57.3
สามี/ภรรยา	35.7
บุตร	5.7
ผู้อาศัย หรืออื่นๆ	1.3
จำนวนสมาชิกของครัวเรือน	100.0
ต่ำกว่า 3 คน	5.1
3 - 4 คน	8.3
5 - 6 คน	46.5
มากกว่า 6 คนขึ้นไป	40.0
อาชีพ	ตอบได้มากกว่า 1 ข้อ
ประมง	16.6
เพาะเลี้ยงสัตว์น้ำ	0
ทำสวน	63.1
ทำนา	0
รับจ้าง	27.4
ธุรกิจส่วนตัว	10.8
ข้าราชการ	0.6
พนักงานบริษัทเอกชน	1.3
อื่นๆ	2.5

ลักษณะ	ร้อยละ
การเข้าร่วมกลุ่มของสมาชิกในครัวเรือน	ตอบได้มากกว่า 1 ข้อ
กลุ่มอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม	15.9
กลุ่มสัจจะออมทรัพย์/ธนาคารหมู่บ้าน	40.8
กลุ่มพัฒนาอาชีพ	15.9
กลุ่มอื่นๆ	66.2

ตารางที่ 2 ร้อยละของผู้ตอบสัมภาษณ์ จำแนกตามรูปแบบการใช้ประโยชน์จากป่าชายเลน

รูปแบบการใช้ประโยชน์	ร้อยละ
การประกอบอาชีพและการดำรงชีวิตของครอบครัวมีส่วนเกี่ยวข้องกับป่าชายเลน	100.0
มาก	36.9
ปานกลาง	40.9
น้อย	20.8
ไม่มีความสำคัญ	1.4
รูปแบบการใช้ประโยชน์จากป่าชายเลน	ตอบได้มากกว่า 1 ข้อ
หาสัตว์น้ำและพืชผักในป่าชายเลนเพื่อเป็นอาหาร	55.4
จับสัตว์น้ำบริเวณป่าชายเลนเพื่อการค้า	12.7
ใช้ไม้เพื่อประโยชน์ในครัวเรือน	3.8
ตัดไม้หรือส่วนของต้นไม้เพื่อการค้า	0
ใช้ประโยชน์อื่นๆ	9.6
ไม่ได้ใช้ประโยชน์อะไรเลย	15.9

ตารางที่ 3 ร้อยละของผู้ตอบสัมภาษณ์ จำแนกตามทัศนคติและการมีส่วนร่วม
ในการจัดการป่าชายเลน

ทัศนคติและการมีส่วนร่วม	ร้อยละ
ทัศนคติต่อประโยชน์ของป่าชายเลน	ตอบได้มากกว่า 1 ข้อ
เป็นแหล่งอาหาร	80.9
ใช้เป็นเชื้อเพลิงในการหุงต้ม เผาถ่าน ฟืน	21.0
เป็นที่เพาะเลี้ยงสัตว์น้ำวัยอ่อน	59.9
เป็นแหล่งท่องเที่ยว	35.7
ใช้ประโยชน์จากไม้เพื่อการก่อสร้าง ทำเสาเข็ม และเครื่องมือประมง	11.5
เป็นที่กักบังคลื่นลม	57.3
สร้างอาชีพและรายได้	58.6
ฟอกอากาศ	7.6
อื่นๆ	0
ทัศนคติเกี่ยวกับปัญหาของป่าชายเลนในชุมชน	100.0
มีปัญหา	61.7
ไม่มีปัญหา	33.8
ไม่ทราบ	4.5
ทัศนคติต่อการจัดกิจกรรมการอนุรักษ์ป่าชายเลนในชุมชน	100.0
ควร	3.3
ไม่ควร	86.8
อย่างไรก็ได้	9.9
ทัศนคติเกี่ยวกับผู้ดูแลและจัดการทรัพยากรป่าชายเลนในชุมชน	ตอบได้มากกว่า 1 ข้อ
ผู้นำชุมชน	63.1
หน่วยงานภาครัฐ	21.0
ตนเอง	30.6
ผู้ใช้ประโยชน์จากป่าชายเลน	40.1
หน่วยงานภาคเอกชน	11.5
สมาชิกทุกคนในชุมชน	86.0
อื่นๆ	0

ทัศนคติและการมีส่วนร่วม	ร้อยละ
ทัศนคติต่อความสามารถในการจัดการป่าชายเลนของชุมชน	100.0
ได้	90.4
ไม่ได้	2.6
ไม่แน่ใจ	7.0
ทัศนคติของผู้ตอบสัมภาษณ์ต่อความสำคัญของครอบครัวในการจัดการป่าชายเลน	100.0
สำคัญมาก	80.8
สำคัญน้อย	18.5
ไม่สำคัญ หรือ ไม่เกี่ยวข้อง	0.7
การรับรู้เกี่ยวกับกิจกรรมด้านการอนุรักษ์ป่าชายเลนในชุมชน	100.0
มีกิจกรรม	99.3
ไม่มีกิจกรรม	0.7
ไม่ทราบ	0
การมีส่วนร่วมในกิจกรรมการอนุรักษ์ป่าชายเลนในชุมชน	100.0
เคยเข้าร่วม	86.2
ไม่เคยเข้าร่วม	13.8
ผู้ที่มีบทบาทในการอนุรักษ์ป่าชายเลนของครอบครัว	100.0
หัวหน้าครอบครัว	45.7
ภรรยาหรือสามี	34.9
บุตร	17.1
ผู้อาศัยคนอื่นๆ	2.3

ตารางที่ 4 ร้อยละของผู้ตอบสัมภาษณ์ จำแนกตามทัศนคติและการใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นในการจัดการป่ายายเลน

ทัศนคติและการใช้ภูมิปัญญา	ร้อยละ
ทัศนคติต่อความสำคัญของการใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นในการจัดการป่ายายเลน	100.0
สำคัญ	84.6
ไม่สำคัญ	1.3
ไม่แน่ใจ/ ไม่ทราบ	14.1
ทัศนคติถึงหน่วยงานที่ควรมีบทบาทในการศึกษาและรวบรวมภูมิปัญญาท้องถิ่น	ตอบได้มากกว่า 1 ข้อ
อบต.	23.3
โรงเรียนในชุมชน	21.1
กลุ่มอนุรักษ์ป่ายายเลน	30.4
สถานีพัฒนาป่ายายเลนหรือหน่วยงานราชการ	13.5
ผู้ใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นในเรื่องนั้นๆ	11.7
อื่นๆ	0
การรับรู้ของผู้ตอบสัมภาษณ์เกี่ยวกับภูมิปัญญาท้องถิ่น	100.0
มี	91.1
ไม่มี	0
ไม่แน่ใจ/ ไม่ทราบ	8.9
ความเกี่ยวข้องและความเข้าใจของผู้ตอบสัมภาษณ์เกี่ยวกับภูมิปัญญาท้องถิ่น	100.0
มีส่วนเกี่ยวข้อง/รู้และเข้าใจเป็นอย่างดี	27.7
มีส่วนเกี่ยวข้อง แต่ยังไม่ค่อยเข้าใจ	56.3
ไม่มีส่วนเกี่ยวข้อง และสนใจที่จะเรียนรู้	13.5
ไม่มีส่วนเกี่ยวข้อง ไม่เข้าใจ รู้ก็ได้ไม่รู้ก็ได้	2.5
รูปแบบการจัดการภูมิปัญญาท้องถิ่น	ตอบได้มากกว่า 1 ข้อ
รวบรวมและสอบถามจากผู้รู้	24.1
เผยแพร่ให้คนรุ่นหลังได้สืบทอด	46.1
จัดเป็นแหล่งเรียนรู้ในชุมชน	37.4
บันทึกเป็นลายลักษณ์อักษร	8.5
ส่งเสริมให้มีการใช้ให้กว้างขวางขึ้น	19.9

ภาคผนวก ข

สมุนไพรในป่าชายเลนบ้านบางติบ

1. ตะบูนขาว

ชื่อวิทยาศาสตร์

Xylocarpus granatum Koen.

วงศ์ MELIACEAE

ชื่ออื่น

กระบูน, กระบูนขาว, ตะบูน, ยี่เระแดง

ลักษณะเฉพาะ

เป็นไม้ยืนต้นขนาดเล็ก - กลาง สูง 8-20 เมตร ไม้ผลัดใบ ลำต้นสั้น แตกกิ่งใกล้โคนต้นมีพูพอน เปลือกคุดเคียว ต่อเนื่องกับรากหายใจที่แบนคล้ายแผ่นกระดาน เปลือกเรียบบาง สีเหลืองแกมเขียวอ่อน หรือสีน้ำตาลอ่อนถึงสีน้ำตาลแกมชมพู ลักษณะคล้ายต้นฝรั่งหรือต้นตะแบก เปลือกหลุดออกเป็นแผ่นไม่แน่นอน

- **ใบ** เป็นใบประกอบแบบขนนก ชั้นเดียว ไม่มีเยื่อ เรียงสลับ ใบย่อยมีก้านยาว 1-2 คู่ เรียงตรงข้ามหรือเยื้องกันเล็กน้อย แผ่นใบรูปไข่กลับ ขนาด 2-5 x 7-14 ซม. แผ่นใบสมมาตรกัน ปลายใบกลม ฐานใบคี่ม
- **ดอก** ออกเป็นช่อที่ง่าม ช่อดอกแบบช่อแยกแขนง ยาว 3-8 ซม. แต่ละช่อมี 8-20 ดอก เส้นผ่าศูนย์กลาง 1-1.2 ซม. เป็นดอกแยกเพศ ก้านดอกย่อยยาว 0.4-1 ซม. กลีบเลี้ยง 4 กลีบ ยาว 0.2 ซม. กลีบดอก 4 กลีบไม่ติดกัน สีขาวครีม เกสรเพศผู้รอบดอกมีกลิ่นหอมตั้งแต่ปลายถึงโคน
- **ผล** ลักษณะกลม เส้นผ่าศูนย์กลาง 15-20 ซม. แบ่งเป็น 4 พู เท่าๆกัน แต่ละผลมี 7-17 เมล็ดลักษณะโค้งนูนหนึ่งด้าน กว้าง 6-10 ซม. ผลแก่สีน้ำตาลแดง คล้ายผลทับทิม ออกดอก-ผล ตลอดทั้งปี
- **แหล่งที่พบ** มักขึ้นปะปนกับพันธุ์ไม้ป่าชายหาดหลายชนิด เช่น ไม้พังกา หัวส้มดอกขาว ถั่วดำตาตุ่มทะเล และไม้โกงกางใบเล็ก เป็นต้นขึ้นได้ดีในน้ำกร่อยพบบ้างเล็กน้อยในบริเวณน้ำจืด

สรรพคุณทางยา

- เพิ่มความแข็งแรงให้กับกระดูกของเด็กทารกที่มีอายุ 1-3 เดือน โดยนำเมล็ดมาบดด้วยน้ำปูนใส แล้วนำมาทาบนหัว
- รักษาอาการโรคท้องร่วงในเด็ก

ประโยชน์อื่น

- ลำต้นใช้ทำเฟอร์นิเจอร์ กรงนก เปลือกไม้ใช้ย้อมสีแสด

2. ตาตุ่มทะเล

ชื่อวิทยาศาสตร์ *Excoecaria agallocha* Linn. วงศ์ EUPHORBIAACEAE

ชื่ออื่น ตาตุ่ม บูดอ, ไม้ตา

ลักษณะเฉพาะ

ไม้ต้นขนาดเล็ก-กลาง สูง 10-18 เมตร มียางสีขาวมีพิษ หากเข้าตาอาจทำให้ตาบอด หากยางถูกผิวหนังทำให้เกิดอาการเป็นผื่นคัน หรือบวมได้

- **ลำต้น** ตรงมีเปลือกเรียบหรือแตกเป็นร่อง มีสีน้ำตาลอ่อน กิ่งอ่อนมีช่องอากาศเล็กๆ เด่นชัด รากหายใจแผ่กระจายไปตามผิวดิน
- **ใบ** เป็นใบเดี่ยว เรียงสลับ รูปไข่ ปลายใบกลมถึงเว้าตื้น หรือเรียวแหลมมน ขอบใบหยักเป็นคลื่นเล็กน้อย ผิวใบเกลี้ยงทั้งสองด้าน แผ่นใบนิ่มคล้ายหนัง
- **ดอก** ออกเป็นช่อตามง่ามใบ ดอกมีขนาดเล็กมาก ติดกันเป็นกระจุก ช่อดอกตัวผู้มีสีเหลืองแกมเขียวยาว ช่อดอกตัวเมียสั้นสีขาว ดอกเพศผู้และเพศเมียอยู่ต่างต้นกัน
- **ผล** เป็นแบบผลแห้งแตก รูปกลมแป้น มี 3 พู ผิวเกลี้ยง สีเขียวถึงน้ำตาลเข้ม
- **เมล็ด** ค่อนข้างกลมมีสีเขียวและสีแดง
- **แหล่งที่พบ** บริเวณดินเลนปนทรายและหินปน ค่อนข้างแข็ง และน้ำท่วมถึงเมื่อน้ำขึ้นสูง

สรรพคุณทางยา

- เป็นยาระบาย แก้อท้องอืด ท้องเฟ้อ ถ่ายพยาธิ โดยนำยางมาผสมกับน้ำแล้วดื่ม หากมีปริมาณมากใช้เป็นยาเบื่อปลาได้ หรือให้ส่วนราก เปลือก หรือทั้ง 5 ส่วนมาบดให้ละเอียด ละลายน้ำแล้วกรองเอาแต่น้ำรับประทาน โดยใช้อัตราส่วนปริมาณผงประมาณครึ่งเล็บบต่อน้ำ 1 แก้วเท่านั้น ห้ามใส่มากกว่านั้นเพราะจะเป็นอันตราย ทำให้เกิดอาการท้องร่วงอย่างรุนแรง
- รักษาโรคมะเร็งผิวหนังที่เกิดบริเวณเท้า ซึ่งผิวหนังจะมีลักษณะเป็นแผลสีดำ มีน้ำเหลืองไหลออกมา โดยนำส่วนเปลือกมาตากให้แห้ง ต้มแล้วผสมกับสุพรรณิการ์ แล้วนำเท้าที่เป็นแผลมาแช่ลงในน้ำอุ่นนั้นวันละ 2 ครั้งจนกว่าจะหาย
- แก้อาการลมบ้าหมู โดยนำส่วนใบมาต้มรับประทานเพียงครั้งเดียวจะหาย

3. ตีนเป็ดทะเล

ชื่อวิทยาศาสตร์

Cerbera odollam Gaertn.

วงศ์ APOCYNACEAE

ชื่ออื่น

สังลา, ตีนเป็ด, ตีนเป็ดน้ำ, ตุ่ม, ปงปง, สังลา, มะตะกอ

ลักษณะเฉพาะ

ไม้ยืนต้นต้นขนาดเล็ก สูง 6-12 เมตร เรือนยอดแผ่กว้าง

- ลำต้น มีเปลือกเรียบสีเทา มีช่องระบายอากาศกระจายทั่วไป มียางสีขาวเป็นพิษ
- ใบ เป็นใบเดี่ยว เรียงเวียนรอบกิ่ง แผ่นใบรูปใบหอก ผิวใบเกลี้ยงทั้งสองด้าน ปลายใบเป็นติ่งแหลม
- ดอก ออกที่ปลายกิ่ง เป็นช่อกระจุก กลีบดอกสีขาว ตรงกลางดอกสีเหลือง กลีบดอกเชื่อมกันเป็นดอกปากแตร ปลายดอกแยกเป็น 5 กลีบ มีกลิ่นหอม
- ผล เป็นผลสดรูปรีค่อนข้างกลม มีสองพู เป็นผลเดี่ยว ผิวเกลี้ยง สีเขียวแก่หรือเขียวอมม่วงจนถึงม่วงเข้ม
- แหล่งที่พบ ในป่าชายเลนทั่วไป บริเวณดินเลนแข็ง น้ำทะเลท่วมถึงเป็นครั้งคราว

สรรพคุณทางยา

- ขับน้ำคาวปลาในหลังคลอดบุตร โดยเอาเนื้อไม้ข้างในมาต้มน้ำรับประทานวันละ 2-4 ครั้ง
- รักษาอาการประจำเดือนมาไม่ปกติ โดยนำส่วนรากนำมาต้มน้ำรับประทาน
- บรรเทาโรคผิวหนัง และลดไข้ โดยนำส่วนเปลือกนำมาต้มน้ำรับประทาน

4. ถอบแถบน้ำ

ชื่อวิทยาศาสตร์

Derris trifoliata Lour.

วงศ์ LEGUMINOSAE - PAPILIONOIDEAE

ชื่ออื่น

แควบทะเล , ถอบแถบทะเล, หับแถบ, ผักแถบ, ถั่วน้ำ, ย่านสาวดำ

ลักษณะเฉพาะ

เป็นไม้เถา ลำต้นมักเลื้อยทอดไปตามพื้นดิน ยาว 5-10 เมตร กิ่งเรียวยาว

- ใบ เป็นใบประกอบแบบขนนกปลายคี่ เรียงเวียน ก้านใบยาว 10-15 ซม. มีใบย่อย 1-2 คู่ และที่ปลายอีก 1 ใบ ก้านใบย่อยสั้น แผ่นใบย่อยรูปไข่แกมรูปขอบขนาน รูปรีแกมรูปขอบขนาน ถึงรูปขอบขนานแกมรูปไข่กลับ ขนาด 1.5-5 x 3-10 ซม. ผิวใบเกลี้ยงทั้งสองด้าน ปลายแหลมถึงเรียวแหลม โคนหูถึงมน กลม เส้นใบ 8-10 คู่
- ดอก ออกเป็นช่อเดี่ยวตามง่ามใบ ช่อดอกยาว 5-15 ซม. ดอกมีสีขาว ก่อนจะเปลี่ยนเป็นสีชมพูอ่อน เส้นผ่าศูนย์กลาง 1 ซม. ออกดอกกระหว่างเดือน พฤษภาคม – สิงหาคม
- ผล เป็นฝัก เบี้ยว รูปขอบขนาน ขอบฝักเป็นสันบางแคบ สันฝักด้านบน กว้างกว่าด้านล่างสองเท่า ขนาด 3 x 3.5 ซม. มี 1 เมล็ด
- เมล็ด เมล็ดรูปไตยาว 1-1.2
- แหล่งที่พบ บริเวณริมฝั่งแม่น้ำหรือคลองใกล้ทะเล หรือบริเวณป่าชายหาดที่ค่อนข้างสูง ดินค่อนข้างแข็ง

สรรพคุณทางยา

- เป็นยาระบาย โดยนำส่วนของต้น ใบ และรากมาตำรับประทาน

5. เทพี

ชื่อวิทยาศาสตร์

Caesalpinia crista L.

วงศ์ LEGUMINOSAE-CAESALPINIOIDEAE

ชื่ออื่น

พอระແຂ

ลักษณะเฉพาะ

เป็นไม้เถาเลื้อย สูง 3 – 5 เมตร ลำต้น กิ่งและก้านใบมีหนาม คล้ายกับหนามกุหลาบ

- **ใบ** เป็นใบประกอบสองชั้น เรียงสลับกัน ก้านใบยาว 10 – 20 ซม. ก้านแขนงออกตรงกันข้าม 2 – 4 คู่ ในแต่ละก้านแขนงมีใบย่อย 2 – 4 คู่ ออกตรงกันข้าม ใบย่อยรูปรีแกมรูปไข่ถึงรูปขอบขนาน ปลายใบมน ถึงแหลม ฐานใบแหลม ถึงมนกลมขนาด 1 – 3 x 2 – 6 ซม. ผิวเกลี้ยงทั้งสองด้าน

- **ดอก** ออกเป็นช่อแยกแขนงตามง่ามใบและปลายกิ่ง แต่ละช่อยาว 10 – 20 ซม. ดอกสีเหลืองสด เส้นผ่าศูนย์กลาง 1.5 – 2 ซม. ออกดอกระหว่างเดือนธันวาคม – กุมภาพันธ์
- **ผล** เป็นฝักรูปสี่เหลี่ยมคางหมู ขนาด 2.5 – 3 x 4 – 7 ซม. มี 1 เมล็ด รูปคล้ายไตแบน ขนาด 3 x 2 ซม. สีน้ำตาล
- **แหล่งที่พบ** ขึ้นตามริมบึง แม่น้ำ และในที่โล่งแจ้งบริเวณน้ำกร่อย

สรรพคุณทางยา

- **รักษาแผลไฟไหม้** น้ำร้อนลวก โดยนำส่วนใบมาตำแล้วใส่แผลตอนที่ยังเป็นแผลสด และต้องใส่ทุกวัน จนกว่าแผลจะหาย

6. น้านอง

ชื่อวิทยาศาสตร์

Brownlowia tersa (L.) Kosterm.

วงศ์ TILIACEAE

ชื่ออื่น

วู

ลักษณะเฉพาะ

เป็นไม้พุ่ม สูง 1.5 – 4 ม. เปลือกหนียวคล้ายเชือก

- ใบ เป็นใบเดี่ยว เรียงเวียน แผ่นใบรูปใบหอกขนาด 2.5 – 6 x 10 -21 ซม. ปลายใบแหลม ถึงเรียวแหลม ฐานใบมน ขอบใบเรียบ มีเส้นใบ 6 – 8 คู่ โค้งจรดกันที่ขอบใบ มีวใบด้านบนเกลี้ยง สีเขียวเข้ม ทั้งใบเป็นเกล็ด สีเหลืองอมน้ำตาลคล้ายใบทุเรียนบ้าน ก้านใบยาว 0.5 – 1 ซม.
- ดอก ออกตามง่ามใบ เป็นช่อแยกแขนง ดอกกลมเล็ก ดอกมีขนาดเล็ก วงกลีบเลี้ยงรูปประฆัง ปลายแยกเป็น 5 แฉก รูปสามเหลี่ยม กลีบดอก 5 กลีบ สีขาว รูปขอบขนาน มีเกสรเพศผู้จำนวนมาก
- ผล เป็นผลแห้งแตก มี 2 พู ขนาด 1 – 1.5 x 1.5 – 2 ซม. หัวผลแหลม และบานออกไปทางปลายผล รูปรีคล้ายสามเหลี่ยม ผลอ่อนสีเขียวอมเหลือง เมื่อผลแก่จะเป็นสีน้ำตาล ออกดอกและผลเดือนมีนาคม – พฤษภาคม
- แหล่งที่พบ ขึ้นได้ดีบริเวณป่าชายเลนที่น้ำทะเลท่วมถึงเป็นครั้งคราว

สรรพคุณทางยา

- แก้อาการไอ หอบ โดยนำส่วนรากมาฝนให้เป็นผงผสมกับน้ำมะนาว รับประทานวันละ 1-2 ครั้ง
- แก้ปวดหัว ปวดท้อง โดยนำส่วนผลมาฝนเป็นผงผสมน้ำทาที่บริเวณท้องของเด็ก หรืออุบที่หัว
- แก้ไข้มาลาเรีย โดยนำส่วนลำต้น นำมาต้มผสมกับตัวยาอื่น โดยรับประทานวันละ 2 ครั้งจนกว่าจะหาย หรือรับประทานเพื่อโรคแสดงอาการออกมาให้ชัดเจนมากขึ้น ทำให้รักษาได้ตรงกับอาการโรค
- แก้อาการตุ่มขึ้นในเด็ก โดยนำผลมาทุบ ต้มแล้วเอาน้ำที่ได้มาทา

7. ปรงหนู

ชื่อวิทยาศาสตร์

Acrostichum speciosum Willd.

วงศ์ PTERIDACEAE

ชื่ออื่น

ปรง

ลักษณะเฉพาะ

มีลักษณะคล้ายกับปรงทะเล แต่ส่วนมากจะขึ้นแยกเป็นต้น น้อยครั้งที่จะพบขึ้นเป็นกลุ่ม

- ลำต้น ทรงกระบอก เปลือกสีน้ำตาล มีเหง้างัดใต้ดิน
- ใบ เป็นใบประกอบแบบขนนก เรียงสลับกัน ลักษณะเหมือนใบของปรงทะเล แต่สั้นกว่า กว้างประมาณ 3 – 4 ซม. ยาว 30 – 40 ซม. ใบที่ไม่สร้างสปอร์ปลายใบเรียวแหลม ก้านใบไม่มีขนแหลมคม
- แหล่งที่พบ พบในป่าชายเลนที่ค่อนข้างสูง มีน้ำทะเลท่วมถึงเป็นบางครั้ง

สรรพคุณทางยา

- รักษาอาการงูสวัด หรือเริม โดยนำส่วนหัวนำมาฝนแล้วผสมกับน้ำข้าว ทาให้ทั่ว

8. โปร่งแดง

ชื่อวิทยาศาสตร์

Ceriops tagal (Perr.) C. B. Rob.

วงศ์ RHIZOPHORACEAE

ชื่ออื่น

โปร่ง, โปร่งใหญ่, โปร่ง, แสม

ลักษณะเฉพาะ

เป็นไม้ยืนต้นขนาดเล็ก - กลาง สูง 7 - 15 ม. โคนต้นมีพูพอนเล็กน้อย มีรากค้ำจุนขนาดเล็ก รากหายใจรูปคล้ายเข่า อ้วนกลม ยาว 12 - 20 ซม. เนื้อไม้ขรุขระ สีน้ำตาลอมชมพู เวียนยอดเป็นกลุ่มกลม สีเข้ม กิ่งสีเขียว มีช่องอากาศเล็กๆ เปลือกสีชมพูเรื่อๆ หรือสีน้ำตาลอ่อน เรียบ ถึงแตกเป็นสะเก็ด ต้นแก่มีรอยแผลเป็น ช่องอากาศเห็นเด่นชัด สีน้ำตาลอ่อน

- ใบ เป็นใบเดี่ยว เรียงตรงข้ามสลับทิศทาง เป็นกระจุกที่ปลายกิ่ง แผ่นใบชี้ไปทางปลายกิ่ง รูปไข่กลับแกมขอบขนานถึงรูปไข่กลับ ขนาด 3 - 8 x 5 - 12 ซม. ปลายใบป้านมน หรือเว้าตื้นๆ ฐานใบรูปปลี้ม ขอบใบมักเป็นคลื่น ผิวใบด้านบนสีเขียวเข้ม ท้องใบสีจืด ก้านใบยาว 1.5 - 4 ซม. พูใบยาว 1 - 3 ซม.
- ดอก ออกเป็นช่อกระจุกตามง่ามใบแต่ละช่อมี 4 - 8 ดอก ก้านช่อดอกเรียวยาว 1 - 1.5 ซม. ก้านดอกย่อยสั้น วงกลีบเลี้ยงยาว 0.5 - 0.7 ซม. กลีบเลี้ยงหยักลึก 5 กลีบ รูปไข่ ยาว 0.4 - 0.5 ซม. แผ่นใบออก ปลายโค้งเข้าหามวลใบประดับเชื่อมติดกันที่โคนหลอดกลีบเลี้ยง กลีบดอก 5 กลีบ รูปขอบขนาน สีขาว
- ผล รูปผลพรีกลับ ยาว 1 - 3 ซม. สีเขียว ถึงน้ำตาลแกมเขียว เป็นผลแบบงอกตั้งแต่ยังติดอยู่บนต้น ลำต้นได้ใบเลี้ยง หรือ "ฝัก" รูปทรงกระบอก ขนาด 0.5 - 0.8 x 15 - 35 ซม. ปลายเล็กขยายใหญ่ไปทางส่วนโคน แล้วสอบแหลม มีสันแหลมตามยาว ผิวขรุขระ สีเขียว เมื่อแก่จะเปลี่ยนเป็นสีน้ำตาล ห้อยลงแนวตั้ง ออกดอกและผลเกือบตลอดปี
- แหล่งที่พบ ขึ้นอยู่ด้านในของป่าชายหาด ตามริมชายฝั่งแม่น้ำ ที่น้ำท่วมถึงอย่างสม่ำเสมอ และดินมีการระบายน้ำดี

สรรพคุณทางยา

- รักษาอาการรูสวัด หรือเริม โดยนำส่วนเปลือกนำมาฝนกับหินลับมีดแล้วผสมกับน้ำข้าว ทำให้ทั่ว

9. เป้งทะเล

ชื่อวิทยาศาสตร์

Phoenix paludosa Roxb.

วงศ์ PALMAE

ชื่ออื่น

เป้ง

ลักษณะเฉพาะ

จัดเป็นพืชมงคล

- **ลำต้น** รูปทรงกระบอก ขึ้นเป็นกอมีใบหนาแน่นเป็นกลุ่ม ส่วนบนของลำต้นมีก้านใบซึ่งมีหนามติดอยู่ ละมีกาบใบซึ่งเป็นเส้นใยสีเทาหุ้ม
- **ใบ** มีใบมาก ค่อนข้างสั้น ใบโค้งสีเขียวเป็นมัน หรือสีเขียวอมเหลือง ท้องใบสีทองคล้ายควัน โคนใบมีเส้นใยเป็นกาบหุ้มลำต้น ใบย่อยเล็กแคบยาว ขอบพับเข้า ค่อนข้างแข็งและตรง ปลายใบห้อยลง ตามก้านใบด้านล่างมีหนามเรียวยาว แหลมและแข็ง
- **ดอก** เป็นดอกแยกเพศ ช่อดอกตั้งตรง ออกทั้งงามใบ มีกาบขนาดใหญ่ 1 อันหุ้ม กาบนี้จะหลุดไปในไม่ช้า กลุ่มของช่อดอกย่อยเป็นช่อเชิงลด เรียงทำมุมแคบกับแกนหลักไปทางปลายช่อ
- **ผล** เป็นผลสด อ่อนนุ่ม รูปไข่ ผลแก่สีส้ม มีผนังชั้นในบางคล้ายกระดาษ มีเมล็ดเดียว

สรรพคุณทางยา

- รักษาโรคพยาธิอกหัก หรืออาการพุงโล กันปอด เลี้ยงไม่โต โดยนำส่วนรากมาต้มกิน รับประทานวันละ 2 ครั้ง เข้า-เย็น
- รักษาโรคเบาหวาน ความดัน โดยนำส่วนรากมาต้มกิน รับประทานวันละ 2 ครั้ง เข้า-เย็น

ประโยชน์อื่นๆ

- ยอดนำมารับประทานได้ นิยมนำมาแกงกับหอยกัน

10. รามใหญ่

ชื่อวิทยาศาสตร์

Ardisia elliptica Thunb.

วงศ์ MYRSINACEAE

ชื่ออื่น

พิลังสา, พูลังกาสา, ปือนา

ลักษณะเฉพาะ

เป็นไม้พุ่ม สูง 3 – 5 ม. กิ่งอ่อนสีแดงอมน้ำตาล

- **ใบ** เป็นใบเดี่ยว เรียงเวียนรอบกิ่ง แผ่นใบรูปรีถึงรูปไข่กลับ ขนาด 3 - 5.5 ซม. ปลายใบกลม หรือป้านมนฐานใบรูปลิ้น ขอบใบเรียบ เนื้อใบคล้ายหนัง ใบเกลี้ยงทั้งสองด้าน เส้นใบบางไม่เด่นชัด
- **ดอก** ออกเป็นช่อช่อตามง่ามใบ แต่ละช่อมี 5 – 8 ดอก สีชมพู ก้านช่อดอกยาว 1.8 – 2.4 ซม. ก้านดอกย่อยเรียวยาว 1 – 1.4 ซม. ดอกตูมยาว 0.5 – 0.7 ซม. รูปกรวยแหลม กลีบเลี้ยง 5 กลีบ รูปวงกลม ปิดเวียน ฐานวงกลีบดอกเชื่อมติดกันเป็นหลอดสั้นๆ มีต่อมเล็กๆหนาแน่น กลีบดอกแหลม 5 กลีบ
- **ผล** เป็นผลเมล็ดเดี่ยว แข็ง รูปเกือบกลม ด้านแนวนอนยาวกว่าแนวตั้ง เส้นผ่าศูนย์กลาง 0.6 ซม. ที่ปลายผลมีติ่งแหลมสั้น ผลสีแดงก่อนจะเปลี่ยนเป็นสีดำ ออกดอกและผลระหว่างเดือนมิถุนายน – กันยายน
- **แหล่งที่พบ** ขึ้นตามริมชายฝั่งแม่น้ำ ด้านในของป่าชายเลน ที่มีอิทธิพลของน้ำขึ้น น้ำลง

สรรพคุณทางยา

- เปลือกแก้ท้องเสีย แก้ไข้
- ราก แก้พิษงูใช้กากพอกแผล
- ดอก แก้พยาธิ

ประโยชน์อื่นๆ

ผลสุกนำมารับประทานได้

11. ลำพู

ชื่อวิทยาศาสตร์

Sonneratia caseolaris (L.) Engl.

วงศ์ SONNERATIACEAE

ชื่ออื่น

-

ลักษณะเฉพาะ

เป็นไม้ยืนต้นขนาดกลาง-ใหญ่สูง 8-20 เมตร ไม่ผลัดใบ กิ่งห้อยย้อยลง ต้นที่อายุน้อยเปลือกเรียบ แต่เมื่ออายุมากขึ้นเปลือกจะหยาบ แตกเป็นร่องลึก เป็นสะเก็ด รากหายใจยาว 70 ซม. หรือยาวกว่า เส้นผ่าศูนย์กลางที่โคนราก 4-5 ซม. เจริญผลไปทางปลายราก

- ใบ เป็นใบเดี่ยว เรียงตรงข้าม แผ่นใบรูปรี รูปขอบขนานแกมรูปรี ปลายใบแหลมถึงถึงเป็นติ่งสั้น ขฐานใบรูปลิ้น
- ดอก ออกเดี่ยวๆ ที่ปลายกิ่ง รูปใบหอกแกมรูปสามเหลี่ยม แฉกยาวกว่าหลอด โคนกลีบเลี้ยงด้านในสีออกแดง กลีบดอกสีแดงเข้ม อยู่ระหว่างกลีบเลี้ยง เกสรเพศผู้จำนวนมาก ก้านชูอับเรณูยาว 2.5-4 ซม. โคนก้านสีแดง ปลายสีขาว ร่วงง่าย ภายในวันเดียวออกดอกเดือนสิงหาคม-ธันวาคม
- ผล เป็นผลมีเนื้อ รูปกลม ผลสุกมีกลิ่นหอมและนิ่ม ออกผลเดือนตุลาคม-กุมภาพันธ์
- แหล่งที่พบ ขึ้นในเขตป่าชายเลนที่น้ำค่อนข้างจืด หรือมีช่วงระยะเวลาที่ระดับความเค็มของน้ำน้อยเป็นเวลานาน มักขึ้นเป็นกลุ่มตามริมชายฝั่งแม่น้ำที่เป็นดินเลนเหนียวและลึก

สรรพคุณทางยา

นำส่วนใบสดมาเผาไฟลั่น ยุงและแมลงมีพิษ

ประโยชน์อื่นๆ

ผลนำมารับประทานกับน้ำพริก

12. สารกัทิตะเล

ชื่อวิทยาศาสตร์

Calophyllum inophyllum L.

วงศ์ GUTTIFERAE

ชื่ออื่น

กระทิง, กากะทิง, ทิง, เนาวกาน, สารภีแนน

ลักษณะเฉพาะ

ไม้ยืนต้นขนาดกลาง เปลือกลำต้นสีเทาเรียบ

- ใบ เกิดตรงข้ามกัน มีเส้นใบเรียงขนานกับเส้นกลาง ใบเป็นรูปไข่กลับ หรือรูปสี่เหลี่ยม ผิวมัน ปลายแหลมเล็กน้อย กว้าง 7-10 ซม. ยาว 10-20 ซม. ใบด้านบนและด้านล่างเป็นมัน ก้านใบยาว 1-3 ซม.
- ดอก ออกเป็นช่อมี 2-3 ดอก มีกลิ่นหอม ขนาดเส้นผ่าศูนย์กลางประมาณ 1.5 ซม. มีสีขาว มีกลีบ 4 กลีบ กลีบรองดอก 4 กลีบ มีเกสรเพศผู้มาก ดอกออกประมาณเดือนตุลาคมถึงธันวาคม
- ผล ผลเกลี้ยง ขนาดเส้นผ่าศูนย์กลางขนาด 2.5 ซม. มีสีเหลืองการกระจาย
- แหล่งที่พบ พบได้ทั่วไปตามชายหาดที่เป็นทราย หรือตามแนวเขตรอยต่อระหว่างป่าชายหาดกับป่าบก

สรรพคุณทางยา

- ส่วนดอก เป็นยาชูกำลัง ยาบำรุง
- ส่วนใบ ราก และเนื้อไม้ เป็นยาสมานแผล
- ส่วนเปลือกเป็นยาเบื่อปลา

13. แสมขาว

ชื่อวิทยาศาสตร์

Avicennia alba

วงศ์ AVICENNIACEAE

ชื่ออื่น

พีพีเล, แหมม, แหมมเล

ลักษณะเฉพาะ

เป็นไม้ยืนต้นขนาดกลาง-ใหญ่ สูง 8-20 ซม. ไม่มีพุ่ม ลำต้น แตกกิ่ง ระดับต่ำ เรือนยอดค่อนข้างกลม แผ่กว้าง หนาทึบ กิ่งห้อยลง เปลือกเรียบสีเทาถึงดำ มักจะมีสีสนิมเกิดจากพวกเชื้อราติดตามกิ่งและผิวของลำต้น มีรากหายใจรูปคล้ายดินสอยาว 15-30 ซม. เหนือผิวดิน หนาแน่นบริเวณโคน

- **ใบ** เป็นใบเดี่ยว เรียงตรงข้ามกัน แผ่นใบรูปใบหอก แกมรีหรือรูปขอบขนาน ขนาด 2-5 x 5-16 ซม. ปลายใบแหลมถึงเรียวแหลม ฐานใบแหลม ผิวใบด้านบนสีเขียวเข้มเป็นมัน ด้านท้องใบมีขนขาวนุ่ม สีเทาอ่อน หรือ สีเทาเงินหรือสีออกขาว แผ่นใบเมื่อแห้ง จะเป็นสีดำ ก้านใบยาว 1-2 ซม. ดอก ออกเป็นช่อที่ปลายกิ่ง หรือง่ามใบใกล้ปลายกิ่ง เป็นช่อเชิงลดยาว 3-8 ซม. มีขนขาวนุ่มสีน้ำตาลเหลือง หน่อปกคลุม
- **ดอก** มีขนาดเล็ก ดอกย่อยไม่มีก้านดอก เส้นผ่าศูนย์กลาง 0.4-0.6 ซม. กลีบเลี้ยง 5 กลีบ กลีบดอก 4 กลีบ ยาว 0.2-0.3 ซม. โคนกลีบติดกัน สีเหลืองส้ม เกสรเพศผู้ 4 อัน ออกดอกระหว่างเดือน มกราคม-เมษายน
- **ผล** รูปคล้ายพริก หรือรูปไข่เบี้ยวแบน ขนาด 1.5-2 x 2.5-4 ซม. ปลายผลมีจะงอย เปลือกอ่อนนุ่ม สีเหลืองอมเขียว มีขนขาวนุ่มสีเขียวอ่อน ผลจะเปลือกจะแตก ด้านข้างตามยาวผล และมีวุ้นเป็นหลอดกลม แต่จะผลมี 1 เมล็ด
- **แหล่งที่พบ** เป็นไม้เบิกนำ ขึ้นได้ดีในพื้นที่ดินเลนอ่อน ที่ระบายน้ำดี ส่วนมากจะอยู่ในป่าเลนด้านนอกสุด เป็นไม้ที่ช่วยให้มีการตกตะกอน ทำให้เกิดแผ่นดินงอก

สรรพคุณทางยา

- ใช้แก่นของต้นมาต้มแก้อาการท้องร่วง แก้กษัย
- ใช้เป็นยาขับเลือดเสียของสตรี และรักษาอาการประจำเดือนมาไม่ปกติ โดยนำแก่นมาต้มรวมกับแก่นแสมสาร (ขี้เหล็กป่า)
- ส่วนมากจะใช้เป็นส่วนผสมของยาสูตรต่างๆ ที่ใช้โรคที่เกี่ยวข้องกับเลือดเป็นพิษของสตรี

14. แสมดำ

ชื่อวิทยาศาสตร์

Avicennia officinalis L.

วงศ์ AVICENNIACEAE

ชื่ออื่น

อาปี – อาปี

ลักษณะเฉพาะ

ไม้ยืนต้นขนาดกลาง-ใหญ่ สูง 8-25 เมตร

- **ลำต้น** มีเปลือกเรียบหรือแตกเป็นร่องเล็กน้อย สีเทาถึงเทาอมน้ำตาล หรือน้ำตาลอมเขียว มีร่องอากาศตามลำต้น มีรากหายใจอยู่เหนือผิวดิน
- **ใบ** เป็นใบเดี่ยวเรียงตรงข้าม แผ่นใบเป็นรูปรี ปลายใบกลม ฐานใบแหลม ผิวด้านหลังใบสีเขียวเป็นมัน ท้องใบมีขน ยาวนุ่มสีเหลืองอมน้ำตาล ก้านใบยาว
- **ดอก** ออกที่ปลายกิ่ง หรือง่ามใบใกล้ปลายกิ่ง ช่อดอกมี 7-10 ดอก ก้านช่อดอกยาว ดอกย่อยไม่มีก้าน โคนดอกติดกันเป็นหลอดสั้นๆ สีเหลือง หรือเหลืองส้ม
- **ผล** รูปหัวใจเบี้ยวแบน เปลือกอ่อนนุ่ม สีเหลืองอมเขียว มีขนนุ่มสีเหลืองอมน้ำตาลปกคลุมหนาแน่น ผิวเปลือกมีรอยย่น ปลายผลมีจะงอยสั้น ผลแก่เปลือกจะแตกด้านข้างตามความยาว และฉีกเป็นหลอดกลม แต่ละผลมี 1 เมล็ด
- **แหล่งที่พบ** ขึ้นตามริมชายฝั่งแม่น้ำที่เป็นดินเหนียวค่อนข้างแข็ง และไม่พบตามริมชายฝั่งทะเล

สรรพคุณทางยา

- ส่วนเปลือกใช้แก้ปวดฟันและรักษาโรคเรื้อรัง
- เมล็ดอ่อนนำมาตำพอกแผลฝีและพอกฝีที่แตกแล้วให้ตกสะเก็ดเร็วขึ้น
- ลำต้นนำมาต้มแก้ขับลมขับปัสสาวะ แก้กษัย แก้หืด ริดสีดวง ปวดท้อง อาเจียน

15. แสมทะเล

ชื่อวิทยาศาสตร์

Avicennia marina (Forsk.) Vierh.

วงศ์ AVICENNIACEAE

ชื่ออื่น

ปีปดำ, แสมขาว

ลักษณะเฉพาะ

ไม้ขนาดเล็กมีลักษณะเป็นพุ่ม ส่วนใหญ่มีสองลำต้นหรือมากกว่า มีรากหายใจอยู่เหนือผิวดิน

- **ลำต้น** มีเปลือกเรียบมันสีเหลืองอมเทา ต้นที่อายุมากเปลือกจะหลุดออกเป็นเกล็ดบางๆ และผิวของเปลือกใหม่จะมีสีเขียว
- **ใบ** เป็นใบเดี่ยว เรียงตรงข้าม แผ่นใบรูปรี ปลายใบมนแหลมเล็กน้อย ขอบใบเรียบ มีขนเข้าหากันทางด้านท้องใบ หลังใบสีเขียวเข้มเป็นมัน ท้องใบขาวอมเทาหรือขาวมันวาว
- **ดอก** ออกเป็นช่อที่ปลายกิ่ง หรือง่ามใบใกล้ปลายกิ่ง ช่อดอกมี 8-14 ดอกย่อย ดอกย่อยไม่มีก้าน โคนกลีบติดกัน สีส้มอมเหลือง
- **ผล** รูปไข่ กว้าง เบี้ยวถึงเกือบกลม แบนด้านข้าง เปลือกอ่อนนุ่มสีเขียวอมเหลือง มีขนนุ่ม ผลแก่เปลือกจะแตกด้านข้างตามความยาวของผล และมีวุ้นเป็นหลอดกลม แต่ละผลมี 1 เมล็ด
- **แหล่งที่พบ** เป็นไม้เบิกนำขึ้นได้ดีในที่โล่งติดชายฝั่งทะเล หรือพื้นดินเลนงอกใหม่ที่ดินค่อนข้างเป็นทราย

สรรพคุณทางยา

- ส่วนเปลือกนำมาต้มน้ำอมเพื่อสมานแผลในปาก
- ส่วนแก่นของต้นมาต้มน้ำดื่มแก้ท้องร่วง
- ส่วนของใบหรือรากนำมาตำให้ละเอียดโปะบริเวณแผลเพื่อแก้พิษปลาหรือสัตว์มีพิษในทะเลอื่นๆ แต่ถ้าหากเป็นงูที่มีพิษร้ายแรง เช่น งูทะเล งูจงอาง ให้ใช้ส่วนใบมาตำผสมกับใบเสลดพังพอน ใบกระถินและหัวหอม โดยตำให้ละเอียดโปะที่แผลและละลายน้ำกินด้วย จะช่วยให้ไม่ต้องตัดขาทิ้ง
- ส่วนรากและต้นมาสับให้ละเอียดผสมกับกำมะถันเจ็ดชั้น ใบต้นหูกระจ่าง ต้นตายปลาย แล้วนำมาต้มน้ำรับประทานวันละ 2 ครั้ง เช้า – เย็น เพื่อรักษาโรคเบาหวาน

16. หงอนไก่ทะเล

ชื่อวิทยาศาสตร์

Heritiera littoralis

วงศ์ STERCULIACEAE

ชื่ออื่น

ไข่ควาย, ดุหนุ, หงอนไก่

ลักษณะเฉพาะ

เป็นไม้ยืนต้นขนาดเล็กถึงกลาง สูง 5- 20 เมตร มีพุ่มพุ่มน้อย ลำต้นมักบิด และคดงอ เปลือกสีน้ำตาลถึงเทาเข้ม หยาบเป็นเกล็ด มีรอยแตกเป็นร่องลึก ตามยาว เนื้อไม้สีขาว

- **ใบ** เป็นใบเดี่ยวเรียงสลับอยู่เป็นกลุ่มที่ปลายกิ่ง แผ่นใบรูปรีขนานถึงรูปหอกแกมรูปไข่ ขนาด 5-9 x 10-22 ซม. ปลายใบกลมหรือเป็นติ่งหนาม ถึงค่อนข้างเรียวแหลม ฐานใบกลมถึงเว้าเล็กน้อย ขอบใบเรียบหรือเป็นคลื่น ใบหนาคล้ายแผ่นหนัง ผิวใบด้านบนเกลี้ยง สีเขียวเข้ม ด้านท้องใบมีเกล็ดสีเทา - เงินหนาแน่น เส้นใบ 7-15 คู่ ปลายเส้นประสานกันก่อน ถึงขอบใบ เส้นกลางใบ และเส้นใบเด่นชัดมาก ทางด้านท้องใบ ก้านใบ ค่อนข้างขอบ ยาว 0.5-1.1 ซม.
- **ดอก** ออกตามง่ามใบใกล้ปลายกิ่ง เป็นช่อแยกแขนง ยาว 10-20 ซม. เป็นดอกแยกเพศ ดอกเล็ก รูปประจักษ์ยาว 0.3-0.7 ซม. มีขนสั้นนุ่ม ผิวด้านนอก สีน้ำตาลแกมเขียว ด้านในสีแดง - ส้ม วงกลีบรวม 4-6 กลีบ รูปสามเหลี่ยมแคบ ๆ ไม่มีกลีบดอก ดอกเพศผู้ยาว 0.3-0.58 ซม. ดอกเพศเมียยาว 0.3-0.7 ซม. ออกดอกเดือน มีนาคม - พฤษภาคม และเดือน ตุลาคม - พฤศจิกายน
- **ผล** รูปทรงรี ขนาด 4-6 x 5-11 ซม. เปลือกเป็นเส้นใยอัดแน่น ผิวเกลี้ยง เป็นมัน ผลอ่อนสีเขียว ผลแก่สีน้ำตาล ด้านบนทางปลายผล มีสันคล้ายคืบ เห็นเด่นชัด
- **เมล็ด** ค่อนข้างกลม มี 1 เมล็ด
- **แหล่งที่พบ** ขึ้นบริเวณด้านในของป่าชายเลนทั่ว ๆ ไป ในเขตน้ำกร่อย ที่ดินค่อนข้างเป็นดินทราย

สรรพคุณทางยา

- เมล็ด รับประทานแก้ท้องเสีย แก้บิด
- ส่วนเปลือก คั้นน้ำอมบ้วนปาก แก้อาการปากอักเสบ

17. หวายลิง

ชื่อวิทยาศาสตร์

Flagellaria indica L.

วงศ์ FLAGELLARIACEAE

ชื่ออื่น

หวายเียบจาก, หวายลิ

ลักษณะเฉพาะ

เป็นพืชน้ำล้มลุกอายุหลายปี ชอบขึ้นในบริเวณที่ลุ่มปากแม่น้ำใกล้ป่าชายเลน

- **ลำต้น** มีลักษณะเป็นเถาเลื้อยเกาะกับไม้ชนิดอื่น
- **ใบ** เป็นใบเดี่ยวรูปหอกปลายแหลม โคนใบแผ่เป็นกาบใบรอบลำต้น ปลายใบเรียวแหลม เมื่อใบเจริญเต็มที่ปลายใบจะม้วนงอเพื่อเกาะเกี่ยวกับสิ่งอื่น
- **ดอก** ออกเป็นช่อที่ปลายยอด ประกอบด้วยดอกย่อยขนาดเล็ก ไม่มีก้านดอก
- **ผล** เป็นรูปกลม มีเมล็ด 1-3 เมล็ด
- **แหล่งที่พบ** พบมากในพื้นที่ป่าชายเลนที่เป็นดินเลนแข็ง มีระดับน้ำท่วมถึงเป็นครั้งคราว

สรรพคุณทางยา

- ส่วนหัวนำมาต้มผสมในน้ำให้เด็กอาบแก้พยาธิ โดยอาบทุกวันเป็นเวลาอย่างน้อย 1 เดือน
- ส่วนหัวและราก นำมาต้มน้ำดื่มแก้ไข้ได้
- ส่วนผลใช้เป็นยาเบื่อ
- ใช้ทั้ง 5 ส่วน (ใบ ยอด ต้น ราก ผล) ต้มน้ำกินแก้โรคเกี่ยวกับทางเดินปัสสาวะ ใช้ขับปัสสาวะ

18. เหงือกปลาหมอดอกม่วง

ชื่อวิทยาศาสตร์

Acanthus ilicifolius L.

วงศ์ ACANTHACEAE

ชื่ออื่น

แก้มหมอ, แก้มหมอละ, นางเกริง, จะเกริง, อีเกริง, เหงือกปลาหมอ, เหงือกปลาหมอน้ำเงิน

ลักษณะเฉพาะ

ไม้พุ่มเลื้อย สูง 1-2 เมตร ไม้มีเนื้อไม้

- ลำต้น เป็นโพรง ตั้งตรง เมื่ออายุมากจะเอนนอน
- ใบ เป็นใบเดี่ยว เรียงตรงข้าม สลับตั้งฉาก มีหนามที่โคนก้านใบหนึ่งคู่
- ดอก ออกที่ปลายกิ่งแบบช่อยาว 10-20 เซนติเมตร ดอกย่อยไม่มีก้านดอก ดอกสมบูรณ์เพศสีน้ำเงินอ่อนหรือม่วงอ่อน
- ผล เป็นผลแห้งรูปไข่ สีเขียวถึงน้ำตาลอ่อน ผิวเป็นมัน แตกสองซีกตามยาว มีเมล็ด 2-4 เมล็ด มีรอยย่นที่เมล็ด สีเขียวอมขาว
- แหล่งที่พบ บริเวณป่าชายหาดที่เป็นพื้นที่โล่ง ดินร่วนเหนียว หรือตามชายฝั่งที่เป็นดินเลน

สรรพคุณทางยา

- ลำต้นและราก ต้มอาบแก้พิษไข้ แก้โรคผิวหนังทุกชนิด ถ้าให้รับประทานเป็นยาแก้พิษฝีดาษและฝีทั้งปวง
- ส่วนต้นสด นำมาตำให้ละเอียดนำมาพอกฝี รักษาผิวหนัง
- นำใบมาตำเอาน้ำที่ได้มาดื่มและกากพอกแผลที่ถูกงูกัด
- น้ำทั้ง 5 ส่วน (ใบ ยอด ต้น ราก ผล) มาต้มรับประทาน เช้า – เย็นรักษาโรคปอดและโรคมะเร็ง
- นำใบหรือทั้งต้นมาบดเป็นผงผสมกับน้ำผึ้งปั้นเป็นก้อนเล็กๆ กินวันละ 3 เวลา รักษาอาการร้อนในและเป็นยาทุกำลง

19. หัวร้อยรู

ชื่อวิทยาศาสตร์ *Hydnophyllum formicarum* Jack. วงศ์ RUBIACEAE

ชื่ออื่น บุ่มเป้า, กระเช้ามีมด, กาฝากหัวเสือ, ตาลูปูลาลิม

ลักษณะเฉพาะ

เป็นไม้พุ่มอิงอาศัยอยู่บนต้นไม้ ลำต้นตอนโคนโป่งพอง ภายในเป็นโพรงมีท่อทะลุถึงกัน เป็นที่อาศัยของมด พบได้ทั่วไปในป่าชายหาด ส่วนใหญ่จะอาศัยอยู่บนต้นไม้ที่มีขนาดใหญ่

สรรพคุณทางยา

- นำหัวมาตากแห้งแล้วนำมาต้มรับประทาน - เย็นรักษาอาการประจำเดือนมาไม่ปกติ โรคปอดและโรคหัวใจ
- เป็นยาฆ่าเชื้อโรคโดยต้องนำมาผสมกับยาตัวอื่น

20. ว่านหางจิ้ง

ชื่อวิทยาศาสตร์ *Grammatophyllum speciosum* Blume. วงศ์ ORCHIDACEAE

ชื่ออื่น ว่านเพชรหึง, กล้วยกา, กะดำพะนาย, มือดับแก, ดับดาน, ว่านงูเหลือม, เอื้องพร้าว

ลักษณะเฉพาะ

เป็นกล้วยไม้ที่ใหญ่ที่สุดในโลก และเป็นกล้วยไม้ป่าชนิดหนึ่งที่พบมากในประเทศไทย เป็นพืชใบเลี้ยงเดี่ยว มีต้นโตมาก จนถือได้ว่าเป็น "ราชินีกล้วยไม้" คนส่วนใหญ่มักเรียกว่า "ว่านหางจิ้ง" เนื่องจากลำลูกกล้วยมีลักษณะที่ยาว และมีใบติดอยู่ที่ปลายหลายใบ คล้ายกับหางจิ้งที่ขึ้นด้านบน เป็นกล้วยไม้ประเภทแตกกอ มีระบบรากอากาศ และมีต้นสูงราว 1-2 เมตร โดยมีเส้นผ่านศูนย์กลางต้น 3-5 เซนติเมตร ทั้งนี้ จะมีใบติดอยู่ที่ปลายลำลูกกล้วยเพียง 2-3 ใบ ส่วนดอกก็จะมีทั้งดอกชนิดช่อตั้งและช่อห้อย โดยกลีบดอกนั้นจะหนา มีพื้นกลีบสีเหลืองหรือเหลืองอมเขียว และยังมีแต้มน้ำตาลหรือม่วง คล้ายกับลวดลายของเสือ เป็นกล้วยไม้ป่าที่หายากและเป็นกล้วยไม้พันธุ์พืชสวน

สรรพคุณทางยา

- นำส่วนต้นมาหั่นเป็นแว่นประมาณ 6-7 แว่นต้มแล้วเอาน้ำมารับประทาน หรือบดผสมน้ำผึ้งทำเป็นลูกกลอน หรือดองเหล้า รับประทานเช้า-เย็น รักษาโรคไต แก้ปวดเมื่อย จนกว่าอาการจะหายไป หรือรับประทานก่อนนอนเพื่อเป็นยาทุกกำลัง

